

5

Snelle oplossing van de stikstof- en pfas-problematiek

Aan de orde is het **debat** over een snelle oplossing van de stikstof- en pfas-problematiek.

De **voorzitter**:

Aan de orde is het debat over een snelle oplossing van de stikstof- en pfas-problematiek. Ik heet de minister-president, de minister van Infrastructuur en Waterstaat, de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de minister voor Milieu en Wonen van harte welkom en geef de heer Wilders als eerste spreker namens de PVV het woord.

De heer **Wilders** (PVV):

Dank u wel, voorzitter. We hebben in Nederland geen stikstofprobleem; we hebben een Rutteprobleem. Een incompetent premier die krankzinnige regels uit Brussel accepteert of zelf invoert, die het niet ziet aankomen als het fout dreigt te gaan, vervolgens wegduikt en zich verstopt als het fout gaat en boeren en bouwers om een oplossing schreeuwen, om daarna met een pakket aan paniekmaatregelen te komen waar de honden geen brood van lusten en waardoor hij nu zelfs miljardenclaims aan zijn broek krijgt. En daar zit hij dan, in vak-K, het probleem van Nederland, premier Rutte. De man voor wie alles onderhandelbaar is en alles weggegeven kan worden. De man die maar één principe heeft: dat hij geen principes heeft. Of het nou gaat om de hypotheekrenteaftrek, het kinderpardon, het beperken van de massa-immigratie, geen geld meer naar de Grieken, €1.000 voor de hardwerkende Nederlander of de maximumsnelheid op 130 km/u, het bleken allemaal leugens en valse beloftes. Een paar jaar geleden nog maar, toen de maximumsnelheid in Nederland op veel plekken naar 130 km/u ging, zei Rutte glunderend voor alle camera's, en ik citeer: "Lekker toch, die 130 km/u? Heerlijk toch? Fantastisch! Ik ben er heel erg voor, die 130. Een auto die snel rijdt, vervuult natuurlijk per definitie minder, want die is sneller op zijn bestemming." Aldus de premier.

Voorzitter. Inmiddels kijkt de premier vooral naar links. De linkse klimaat- en milieugekte is in de VVD geslopen. Het zijn niet langer de hardwerkende Nederlander en de automobilist die op de steun van de VVD kunnen rekenen, maar de hippies en de milieufundamentalisten van D66 en GroenLinks. Van vroemvroempartij naar bakfietspartij. Want de VVD buigt, de VVD draait, de VVD kruipt, en de automobilist die lekker door wil rijden, wordt ondertussen door ze in de greppel gegooid. Hoogverraad aan de automobilisten, dat is het. En die 130 kilometerborden kunnen nu dus allemaal worden vervangen door flitskasten om de staatskas te spekken. Iedereen kan nu bakken met bonnen en acceptgiro's van het Centraal Justitieel Incassobureau thuis op de mat verwachten, met de handtekening van Mark Rutte eronder. Dat dan weer wel. Dank je wel, VVD!

Voorzitter. Niet alleen de VVD, maar half bestuurlijk Nederland lijkt knettergek geworden. Of het nou gaat over CO₂, stikstof of pfas, iedereen wordt bang gemaakt. Het

halve land wordt op slot gezet en hardwerkende mensen en gezonde bedrijven worden kapotgemaakt. En waarom? De luchtkwaliteit in Nederland is sinds 1980 gigantisch verbeterd, net zoals de kwaliteit van het oppervlaktewater sterk is verbeterd en net zoals de biodiversiteit in Nederland niet is afgenomen, maar juist is toegenomen. De natuur is er de laatste decennia in Nederland dus juist op vooruitgegaan, niet op achteruitgegaan, mede trouwens dankzij al die boeren, al die helden, die hier een geweldige prestatie hebben geleverd. Hou dus op met die paniekzaaijer over stikstof en de natuur. Paniekmaatregelen zijn dus helemaal niet nodig. Verhoog de norm ten aanzien van pfas en doe hetzelfde ten aanzien van stikstof. Introduceer nu eindelijk een drempelwaarde die, zoals bij onze oosterburen in Duitsland, zo rond de 7 mol ligt. Het kan toch niet zo zijn dat je in Duitsland 180 km/u mag rijden en dat ze daar een drempelwaarde voor stikstof hebben die zo hoog is dat geen boer, geen bouwer, helemaal niemand daar last van heeft, terwijl we hier in Nederland dadelijk met de bakfiets naar ons werk kunnen en boeren en bedrijven duizenden onuitvoerbare regels op zich afgevuurd krijgen. Hou op met die onzin, zeg ik tegen premier.

Voorzitter. De PVV heeft, zo constructief als we zijn, een tijdelijke noodwet stikstof ingediend, die ik de collega's van harte aanbeveel. Even een halfjaar lang geen verlamme stikstofnormen, zodat boeren weer kunnen boeren, bouwers weer kunnen bouwen en Nederland gewoon lekker 130 km/u kan blijven rijden. Het kabinet heeft dan een halfjaar de tijd om structurele oplossingen te zoeken en in te voeren, zoals een halvering van die Natura 2000-gebieden, maar nog beter het invoeren van hogere normen voor stikstof.

Voorzitter. Tenslotte mijn felicitaties aan de heer Klaver van GroenLinks, die volgens Time Magazine een van de nieuwe leiders van Nederland zal gaan worden. Eigenlijk, meneer Klaver, zit u daar al een beetje in vak-K. Ik weet niet hoe u dat gedaan heeft, maar de premier — ik weet niet of u dat ook aan Time Magazine kunt doorgeven — voert inmiddels al uw hele agenda uit: open grenzen, meer immigranten, klimaatwetten, CO₂-heffingen, en nu dus ook het verlagen van de maximumsnelheid. Natuurlijk is het beeld van collega Klaver aan het roer voor ons een nachtmerrie, maar eigenlijk zit die nachtmerrie daar al. Daar zit-ie al: premier Rutte voert de GroenLinks-agenda uit. Van vroemvroempartij naar bakfietspartij: dat is waar hij nu voor staat. Hij heeft iedereen in Nederland voor de gek gehouden. Daarom komen er hopelijk snel verkiezingen, want dit moeten we heel snel gaan terugdraaien.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Wilders. O, de heer Harbers heeft een vraag.

De heer **Harbers** (VVD):

De heer Wilders zet zijn noodwet hier in de etalage. Het urgente probleem is dat bouwvakkers met kerst werkloos thuis zitten als er nu niet snel maatregelen worden genomen. Kan de heer Wilders nog eens uitleggen hoe zijn noodwet ervoor zorgt dat iedereen de zekerheid heeft dat bouwvakkers niet werkloos thuis komen te zitten?

De heer **Wilders** (PVV):

Om te beginnen hebben wij in onze noodwet iets geregeld voor het verplaatsen van die baggerspecie en die grond. Volgens mij doet het kabinet op dat deel ook wat op de drie verschillende plekken in het land. We moeten ervoor zorgen dat die spullen meteen kunnen worden verplaatst. Niet over drie weken, niet over twee weken, nee, nu! Ik denk dat de norm die nu op 0,1 staat, zo naar 1 of 1,5 kan gaan. Voor mijn part doet het kabinet dat nu ook. Wat stikstof betreft: het kabinet regeert; het kabinet had dit allang moeten zien aankomen. Dat verwijt ik deze premier ook, en daarom is deze premier ook het probleem van Nederland, niet de stikstof. De stikstofuitstoot is gigantisch gedaald. Moet u dat staatje vandaag in een ochtendkrant zien. Daaraan ziet u dat de uitstoot van stikstof – u wist dat natuurlijk al, maar heel Nederland weet dat nu ook – gigantisch gedaald is in de afgelopen jaren. We hebben geen stikstofprobleem. Ik verwijt de premier, de minister van Landbouw en iedereen daar in vak-K dat zij hadden moeten zien dat dat fout gaat met die regels. De premier had moeten voorzien dat er wat ging gebeuren bij de Raad van State. Dat hebben ze niet gedaan. En zelfs toen de Raad van State met een uitspraak kwam, zijn ze gedoken. De premier zat ergens onder de tafel. Je zag hem niet. Hij dook, hij durfde niet, en komt nu met een stelletje paniekmaatregelen. Dat is wat er gebeurt, en wat ons betreft nooit had mogen gebeuren.

De heer **Harbers** (VVD):

Aangezien dit geen antwoord is op mijn vraag zal ik vertellen wat die noodwet doet. Ik ben niet tegen een noodwet. Het kabinet komt met een noodwet én een spoedwet, nog beter. Wat de heer Wilders voorstelt in de noodwet is een meldingsplicht voor de projecten voor het komende halfjaar, voor het komende jaar. Daarmee is de natuurcompensatie niet weg. Nee, de prijs wordt nog veel hoger, want dat stapelt zich op. Dan moet je over een jaar alsnog compenseren. Maar welke zekerheid biedt de heer Wilders, biedt zijn noodwet, aan al die vergunninghouders, de mensen die een vergunning willen krijgen, die het risico lopen dat ze alsnog in een rechtszaak belanden omdat anderen zeggen: er is wel een vergunning, maar er is geen bijbehorende natuurcompensatie? Dat was precies de uitspraak van de rechter. Dat financiers zich terugtrekken, gebeurt nu in de landbouw. De Rabobank zegt: we weten niet wat je vergunning waard is. We willen juridische zekerheid. De opgave wordt alleen maar groter. De noodwet van de heer Wilders staat wel stoer, maar hij heeft geen juridische houdbaarheid. Je moet een noodwet maken waarin dingen zitten die je voor de rechter staande kunt houden. Alleen dan bied je zekerheid aan de vergunninghouders en de bijbehorende bouwvallers.

De heer **Wilders** (PVV):

Nee. Deze wet biedt daar een geweldige oplossing voor. Ik ben nog altijd van mening dat de Tweede Kamer de baas is in het land, niet de rechter. De rechter kan de Tweede Kamer corrigeren, maar wij als wetgever kunnen ook de rechter corrigeren. Zo zit dat in elkaar. Wij maken hier de wetten. Als een rechter de wet niet goed toepast, kunnen wij hier die wet veranderen. In de noodwet staat dat de grenswaarde van stikstof voor een halfjaar niet van toepassing is. Dat kan! En inderdaad is er in plaats van een vergunningplicht een meldplicht. Op het moment dat jij je

project meldt, is dat voldoende en kan je aan de gang. In dat halfjaar moet het kabinet werken aan oplossingen.

Mijn oplossing zou zijn, laat dat glashelder zijn, dat we die grenswaarde zodanig verhogen, dat iedereen door kan gaan, zoals in Duitsland waar ze voor 7 mol hebben gekozen. Je hebt dan een halfjaar lang lucht en er zijn dan geen paniekmaatregelen: de automobilist van uw partij hoeft niet naar 100 km/u, maar kan gewoon 130 km/u blijven rijden, bouwers kunnen bouwen en boeren kunnen boeren. Een halfjaar even geen verplichtingen en rust in de tent. Na dat halfjaar zorgt u er maar voor dat die stikstofnormen omhoog gaan. Als Duitsland dat kan, kunnen wij dat ook!

De heer **Harbers** (VVD):

Als wij dat kunnen, wees dan stoer en zet in deze wet een voorstel om die waarden te verhogen. Maar dat doet de heer Wilders ook niet. De heer Wilders maakt er een meldingsplicht van en daarmee wordt de lijst van wat in de toekomst nog gecompenseerd moet worden, alleen maar langer. De heer Wilders bestrijdt dit niet, anders had hij in deze wet een drempelwaarde opgenomen. Dat is nou net even een tandje te veel.

De heer **Wilders** (PVV):

Als de VVD bij de behandeling van deze wet een hogere drempelwaarde in de wet wil amenderen of tegen mij zegt "kom met een nota van wijzigingen met een hogere drempelwaarde", steunen wij dat. Be my guest. We gaan dat na mijn inbreng in twee minuten met elkaar regelen en kan ik daar in tweede termijn verslag van doen. Geweldig.

De **voorzitter**:

Het wetsvoorstel is deze week ingediend bij de Raad van State, dus de wet komt als het goed is nog naar de Kamer voor behandeling. De heer Geurts.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik hoorde de heer Wilders net zeggen dat een aantal linkse partijen het kabinetsbeleid bepalen. Ik heb een vraag aan de heer Wilders. Zijn PVV-fractie helpt ongelofelijk mee om de agenda van GroenLinks en een aantal andere partijen bij het kabinet neer te zetten. Ik zal twee voorbeelden noemen. De PVV-fractie steunt zo'n beetje alle moties van links rondom gewasbescherming. Dat is niet in het belang van de boer, niet in het belang van de voedselvoorziening en niet in het belang van de burgers. Dat doet toch de PVV. Het andere is dierenwelzijn. In Nederland behoren onze boeren tot de kopgroep op het gebied van dierenwelzijn. Wat doet de PVV-fractie als er moties zijn van de Partij voor de Dieren? Die worden klakkeloos gesteund. Mijn vraag aan de heer Wilders: hoe kunt u zeggen dat u voor de boeren staat als u op deze manier het boeren onmogelijk maakt?

De heer **Wilders** (PVV):

Dit is toch de wereld op z'n kop? U komt met die maatregelen, u maakt de boerenstand kapot, u heeft zo'n grote mond op het Malieveld met "wij zijn voor de boeren" en ondertussen tekent u alle rotzooi die van het kabinet komt. Het CDA is de onbetrouwbare. Ga ons nou niet

verwijten dat wij voor dierenwelzijn zijn. Natuurlijk zijn wij voor dierenwelzijn! Welke Nederlander is niet voor dierenwelzijn? Het is verschrikkelijk, al die megastallen waar varkens in een hokje zitten van een halve meter bij een halve meter. Die mogen morgen verdwijnen. Ik sprak op het Malieveld toen de boeren er waren, niet u. U was er niet. U was volgens mij niet eens uitgenodigd, omdat ze het CDA niet lusten. Kunt u zich dat nog herinneren? Ik sprak er! Het waren allemaal jonge boeren van tussen de 20 en 30 jaar die daar spraken. Er zat niemand bij die een probleem had met dierenwelzijn. Er zat niemand bij die zo'n verschrikkelijke megastal had. De PVV komt inmiddels 100 keer beter op voor de boeren dan het CDA, dat de boeren in Nederland laat stikken.

De heer Geurts (CDA):

De heer Wilders gaat met grof geweld over het CDA heen, althans dat probeert-ie, maar het is natuurlijk gewoon waanzin wat de heer Wilders aangeeft. In de praktijk gaat het erom dat de PVV de kostprijzen bij boeren verhoogt en dat de PVV de voedselvoorziening op deze manier onmogelijk maakt. Daarvan zou de heer Wilders zich rekenschap moeten geven in plaats van te zeggen dat het kabinet GroenLinksbeleid uitvoert. Als dat zo zou zijn, wordt dat gesteund door de PVV-fractie.

De heer Wilders (PVV):

Ik ben zeer benieuwd naar wat het CDA dadelijk gaat doen. U heeft gelijk dat het wetsvoorstel nog in behandeling moet komen, want het is deze week ingediend. Maar wat de PVV doet, is zeggen dat de grenswaarden van stikstof niet van toepassing zijn, of het nu gaat om de landbouw, de woningbouw of de infrastructuur. Dat is iets waar de boeren wat aan hebben. Aan uw geneuzel hebben ze helemaal niets. Ze laten u vallen als een baksteen. U bent niet eens welkom als ze hier komen demonstreren. Het CDA was ooit de partij voor de boeren, maar is een stadspartij geworden. Dat is wat u bent geworden.

De heer De Groot (D66):

De heer Wilders heeft altijd het belang van Nederland en de Nederlanders hoog in het vaandel, maar nu hebben we in Nederland landschappen waar we trots op zijn: de duinen, de heiden, de veenweiden, de uiterwaarden. Als we gaan doen wat de heer Wilders zegt, gaan we die langzaam kwijtraken. Hoe kijkt de heer Wilders daartegen aan? Hoe kijkt de heer Wilders aan tegen het feit dat hij niet genoemd heeft, namelijk dat we hier te maken hebben met een uitspraak van de hoogste rechter in Nederland? Die heeft gezegd: we moeten de natuur beter beschermen, want we hebben te zorgen voor schone lucht en schoon water voor alle Nederlanders.

De heer Wilders (PVV):

Die hebben we in dit land. Die hebben we. Hou nou op met die bangmakerij! D66 staat voor die bangmakerij van Nederland. Over uw planten in die Natura-2000-gebieden of elders heb ik een rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving van de rijksoverheid meegenomen, althans een samenvatting daarvan. Dat stuk is nog niet zo lang geleden gepubliceerd, maar daar staat gewoon in dat in Nederland de biodiversiteit in zowel fauna als flora de

afgelopen dertig jaar niet is afgenomen, maar fors is toegenomen. Dat staat in het compendium van het Planbureau voor de Leefomgeving. Biodiversiteit is in Nederland geen probleem, want die is toegenomen. Oké, misschien heb je dan wat meer bramenstruiken en wat meer bomen en wat minder veen, maar de biodiversiteit is in zijn algemeenheid toegenomen. En dan de luchtkwaliteit. Daar is interdepartementaal beleidsonderzoek naar gedaan en weer een stuk over verschenen. Ik citeer er maar even uit, want uw collega vraagt daarom, voorzitter. "In de afgelopen decennia is de luchtkwaliteit in Nederland sterk verbeterd. De concentraties van stikstofdioxide, maar ook van fijnstof zijn allemaal sterk gedaald." Dan hebben we de waterkwaliteit. Daarover is ook weer een mooi rapport verschenen, van het RIVM in dit geval. De waterkwaliteit van Nederland. Daar staat in dat de nitraatconcentraties in het water, ook bij landbouwbedrijven, en in het oppervlaktewater sterk is verbeterd. Hou dus op met die bangmakerij. Met de lucht, met het grondwater, met ongeveer alles in Nederland gaat het beter. Met de biodiversiteit gaat het beter! U maakt Nederland bang voor niets. Laat die mensen met rust!

De heer De Groot (D66):

De heer Wilders vertelt het halve verhaal, want het gaat niet goed met onze natuur. En dat zal ertoe leiden dat die mooie landschappen, waar we allemaal zo trots op zijn, zullen gaan verdwijnen en dat daar die natuur niet meer in zal bloeien. Dat zal ertoe leiden dat alle eiken, zo'n mooie Nederlandse boom, zullen gaan verdwijnen. Nu al is een op de tien eiken ziek door verzuring van de bodem. Wat de heer Wilders ook vergeet te vertellen, is dat we elke dag 50 nieuwe gevallen van astma krijgen als gevolg van te veel stikstof. Het gaat hier dus ook om onze gezondheid. En de heer Wilders is niet ingegaan op het feit dat het hier gaat om een uitspraak van de hoogste rechter in Nederland. Met zijn noodwet schuift hij die uitspraak heel gemakkelijk opzij en negeert hij ook nog eens even de wetgeving die we met zijn allen hebben afgesproken.

De heer Wilders (PVV):

Eerst de eerste vraag. Nogmaals, de stikstof daalt in Nederland. Kom dus niet aan met al die gekkigheid dat het allemaal slecht gaat met de natuur. Loop naar buiten, ga naar de heiden. Het is mooier dan ooit. Nederland is een prachtig land. U verpest het met al uw gekkigheid en nieuwe maatregelen. Dan over de rechter: wij zijn de wetgever. Ik geef toe, een rechter kan de wetgever corrigeren, maar de wetgever kan ook de rechter corrigeren. Wij zijn hier het hoogste orgaan. Wij maken hier de wetten. Zo is het altijd al geweest in Nederland. Op het moment dat de wetgever vindt dat een wet verkeerd of ten onrechte door de rechter wordt geïnterpreteerd, hebben wij het recht om die wet te wijzigen. Dat gebeurt altijd, dat is altijd gebeurd. Ik doe nu dat voorstel, op een tijdelijke basis. Ik doe dat op een tijdelijke basis, ook omdat ik heb begrepen dat daarmee de juridische haalbaarheid wordt vergroot. Na een halfjaar lang die normen los te hebben gelaten, zodat de boeren weer kunnen boeren, bouwers weer kunnen bouwen en Nederland weer 130 km/u kan rijden, moeten we er wel voor zorgen — daar heeft u gelijk in — dat we de normen ophogen, dat de normen hoger worden, zodat het allemaal goedkomt. Stikstof is geen groot probleem in Nederland, want die daalt en er is meer biodiversiteit. Dus u maakt

mensen bang. Dat is nergens voor nodig. Als wetgever hebben wij het laatste woord.

De heer **De Groot** (D66):

Ik concludeer dat de heer Wilders de natuur voor de leeuwen gooit, de gezondheid van de Nederlanders compromitteert door haar gewoon te negeren, en de uitspraak van de hoogste rechter in Nederland naast zich neerlegt.

De heer **Wilders** (PVV):

En ik constateer dat D66 het staatsrecht niet kent. De wetgever heeft in Nederland altijd het laatste woord als hij dat wil. Ik constateer ook dat D66 de Nederlander gek en bang maakt en ervoor zorgt dat de boeren straks failliet gaan. Ik constateer dat D66 blij is dat de bouwers, die nu met een miljardenclaim naar het kabinet komen, hun banen kwijtraken, dankzij die gekke maatregelen. Dat doet u vanwege drie planten, die misschien vervangen worden door drie andere planten, want dat is wat stikstof doet. Inderdaad, het landschap verandert. De natuur gaat niet dood, maar verandert. Er verdwijnen planten en er komen andere planten voor in de plaats. Daar is niets mis mee. Zo is het al miljoenen jaren in Nederland en in de rest van de wereld gegaan. Dit kabinet maakt de Nederlanders kapot, maakt de boeren kapot en pakt de automobilisten. Het moet zo snel mogelijk verdwijnen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan geef ik nu het woord aan de heer Futselaar namens de SP.

De heer **Futselaar** (SP):

Dank u, voorzitter. Als je een probleem hebt, dan helpt het meestal niet om te doen alsof dat probleem niet bestaat. Het helpt niet om weg te kijken, het helpt niet om te duiken en het helpt niet om te hopen dat iemand anders het wel voor je oplost. Zo wordt het probleem namelijk alleen maar erger en moeilijker om op te lossen. Met deze premier stroomt het Malieveld elke week vol met bouwers, met boeren, met leraren, met werkenden in de zorg. Het zijn mensen die het effect voelen van het kabinet en van voorgangers van het kabinet die jarenlang moeilijke kwesties negeerden en voor zich uitschoven.

Dat is precies wat er is gebeurd met zowel stikstof als pfas-stoffen. Nederland heeft al jaren, al decennia, een stikstofprobleem, maar in plaats van te zorgen voor duurzame veehouderij met minder dieren, werd altijd geloofd in magische rekenmodellen en technische wondermiddeltjes. Ook al bleek uit metingen allang dat de realiteit niet voldeed aan de theorie, ook al waarschuwden wetenschappers, juristen en natuurorganisaties, en ook oppositiepartijen waaronder de SP, al jarenlang consequent dat het uit de hand liep. En Nederland had al een pfas-probleem, omdat industrie decennialang geen strobreed in de weg werd gelegd bij het dumpen en illegaal exporteren van rotzooi. Steeds weer gingen economische belangen voor natuur, milieu en volksgezondheid, al stonden de seinen op rood.

Hoe gênant is het eigenlijk dat er rechters voor nodig zijn om ervoor te zorgen dat een kabinet eindelijk iets gaat doen aan de bescherming van natuur en volksgezondheid in dit land? Hoe verschrikkelijk is het dat een land eerst een halfjaar op slot moet, voordat het kabinet eindelijk met een eerste oplossing komt, met het begin van een oplossing? Dat is geen theoretische discussie. Terwijl de coalitie onderling aan het bakkeleien was en er onderzoeken werden gedaan die al een halfjaar geleden hadden moeten plaatsvinden, dreigden bedrijven en banen te verdwijnen en blijven honderdduizenden woningen ongebouwd. Woningen die broodnodig zijn.

De eerste vraag die ik aan de premier wil stellen, is: kan hij een inschatting maken van de economische schade die Nederland heeft geleden, vanwege het feit dat het hem en zijn kabinet een halfjaar heeft gekost om tot een eerste reactie te komen op de uitspraak? De kernvraag: waarom heeft dit zo lang moeten duren? Wat is er in de zomermaanden gebeurd? Heeft het kabinet werkelijk op zijn handen gezeten, wachtend op een advies van de commissie-Remkes? Waarom zijn niet alle juridische opties op het gebied van tijdelijke drempels onmiddellijk onderzocht? Waarom is niet meteen begonnen met herstelmaatregelen in natuurgebieden, zodat we wat ademruimte kregen? Waarom is er niet begonnen met het opzetten van een uitkoopregeling voor alle veebedrijven nabij natuurgebieden? Waarom zijn alle grote belastende bedrijven niet onmiddellijk in beeld gebracht, zodat we dat nu scherp hebben? En waarom waren er demonstraties van boeren en bouwers, slaande ruzie tussen de minister en provincies, en kritische journalisten in zo'n beetje elke krant en elk actualiteitenprogramma voor nodig, voordat de premier zich een keer met de zaak ging bemoeien?

Voorzitter. We hebben gisterochtend eindelijk een set maatregelen gekregen voor de korte termijn. Wat de SP betreft, is het goed als we met tijdelijke maatregelen in ieder geval ervoor kunnen zorgen dat er weer gebouwd wordt, al zullen die maatregelen bij sommige mensen pijn doen. Maar het halve dreigement om aan onze natuurgebieden te gaan rommelen, om ze te beperken of zelfs te laten verdwijnen: ik hoop toch wel dat dit is wat het lijkt, namelijk ketelmuziek voor de Bühne, zodat de rechterflank van de coalitie nog iets heeft om wanhopig te laten zien aan zijn achterban. Want de minister van LNV heeft ons verschillende malen in deze Kamer heel duidelijk gemaakt dat het aanpassen van Natura 2000-gebieden juridisch nauwelijks haalbaar is. Ik ga ervan uit dat het kabinet op dit gebied consequent en eensgezind blijft en vasthoudt aan dit standpunt.

Er zitten heel raadselachtige dingen in dit voorstel. Dat geldt bijvoorbeeld voor de keuze om zeven infrastructurele projecten in het kader van het MIRT wel door te laten gaan en daarmee een deel van de beperkte stikstofruimte die we hebben meteen weer af te geven. We gaan Nederland langzaam laten rijden om vervolgens ruimte te creëren voor het aanleggen van asfalt dat weer meer stikstof produceert. Dat is volstrekt contraproductief. Het is een vreemde gedachtegang. Waarom is hiervoor gekozen? En waarom deze zeven? Dat is volstrekt niet duidelijk. Waarom is dit lijstje met projecten zo belangrijk?

Voorzitter. Om de stikstofproblemen echt voor de lange termijn op te lossen, moeten we naar de bron. Als het gaat om pfas is dat de vervuilende industrie; als het gaat om

stikstof is dat vooral de intensieve veehouderij. Mijn laatste vraag voor dit kabinet en specifiek voor de premier: is hij bereid om voor de langere termijn echt de bronnen aan te pakken? Of gaan we straks weer verder op dezelfde voet, alsof er eigenlijk geen probleem is?

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Futselaar. Dan geef ik nu het woord aan de heer De Groot namens D66.

De heer De Groot (D66):

Voorzitter. Vandaag gaat het over de eerste maatregelen van het kabinet die de natuur weer in balans moeten brengen met de economie. Dat is goed, want D66 is van mening dat de economie niet zonder de natuur kan. Schone lucht en schoon water zijn immers onbetaalbaar. Ze zijn nu nog gratis voor iedereen. Daarom wil D66 graag van dit kabinet horen hoe het tot een robuust en juridisch houdbaar natuurbeleid gaat komen. Immers, in 1992 spraken we af dat het natuurnetwerk in 2018 gerealiseerd zou zijn. Dat wordt nu 2027. Gaan we dat halen?

Het PBL schreef al in 2012 dat ons natuurbeleid in het beste geval in staat is de teruggang te remmen, maar niet om de teruggang te keren. We moeten 17% van Nederland als Natura 2000-gebied aanwijzen, terwijl we maar 13% hebben aangewezen. Slechts 4% van onze natuur is in een goede staat van instandhouding. Heeft het kabinet in beeld welke middelen en maatregelen überhaupt nodig zijn om die goede staat van instandhouding te bereiken? Als we dit niet regelen, zal de economie opnieuw tot stilstand worden gebracht. Die eer wil je als premier niet twee keer hebben, toch?

De heer Klaver (GroenLinks):

D66 begint nu met de natuur, maar in de brief van het kabinet die de coalitie in eerste instantie heeft gepresenteerd, staat: we zijn eruit. Daarin wordt ermee ingestemd dat we moeten ingrijpen in de natuur. D66 is het ermee eens dat we natuurgebieden moeten kunnen schrappen als de natuurwaarde daar zo onder druk staat dat we die niet meer kunnen redden. Kan de heer De Groot daar misschien wat uitleg over geven?

De heer De Groot (D66):

De heer Klaver heeft het goed gezegd: deze hele exercitie van het PAS gaat over het verbeteren van onze natuur. Het is logisch dat in dit debat over natuur de fractie van D66 dan ook over die natuur begint. Uiteindelijk moeten we een natuur hebben waarmee we aan onze internationale verplichtingen gaan voldoen. Ik heb net opgelezen wat dat voor D66 betekent en hoe belangrijk het is om tot een robuust en juridisch houdbaar natuurbeleid te komen. Inderdaad, daar begin ik mijn inleiding mee. Daar gaat namelijk dit debat over en daar gaat ook de brief van het kabinet over.

De heer Klaver (GroenLinks):

Dit is nog niet het begin van een antwoord. Dan hebben we toch echt een andere brief gelezen. Op pagina 5 staat een stukje van niks. Ik heb dat wel tien keer moeten lezen

om te snappen wat er staat. Uiteindelijk zie je dan dat dit kabinet wil ingrijpen in de natuur. Voor dit kabinet, waar u deel van uitmaakt, is het een optie om natuurgebieden te schrappen. De heer Dijkhoff zat gisteren nog net niet huilend bij Pauw toen hij vertelde dat we geen 130 km/u meer mogen rijden, maar ik zag dat zijn oogjes gingen fonkelen toen het ging over de afspraak dat natuur geschrapt kan worden. Dat is wat er is afgesproken; dat is wat D66 heeft afgesproken.

De heer De Groot (D66):

De heer Klaver maakt een karikatuur van wat daar staat. Het gaat erom dat je de natuurgebieden die we hebben moet verbeteren, verbinden en vergroten, zodat de natuur in Nederland per saldo in een goede staat is en van voldoende omvang is. Zo moet u die paragraaf lezen en zo kunt u die paragraaf ook lezen. U kunt die vraag aan iedereen stellen. Uiteindelijk gaat het erom dat we in Nederland dat robuuste en juridisch houdbare natuurbeleid hebben en dat die goede staat wordt bereikt. Als het nodig is om die gebieden weer wat robuuster te maken, dan zijn er ook voor D66 geen taboes. Bijvoorbeeld een verbindingzone eromheen leggen — dat was oorspronkelijk ook de bedoeling — of een buffer aanleggen. Of door in het uiterste geval te zeggen: dit natuurgebied kunnen we niet redden, omdat het met de beste wil van de wereld en met al het belastinggeld dat we hebben niet te redden is, maar we kunnen het elders realiseren op een robuuste manier waardoor we uiteindelijk die natuur gaan redden; per saldo een betere natuur. U doet alsof het een doel op zich is, maar dat is het zeker niet. Het doel is om de natuur te versterken.

De heer Klaver (GroenLinks):

Ja, u kunt de brief ook anders lezen. Het hele idee van kabinetsbeleid is dat het eensluidend is. Terwijl u hier uw verhaal houdt over hoe we de natuur gaan versterken, zie ik duidelijk dat ze bij de VVD schudden: nee hoor, er is wel degelijk afgesproken dat we kunnen gaan kijken hoe we de natuur kunnen verkleinen in Nederland. Dat is een afspraak. Dat kan, want soms moet je compromissen sluiten. Ik begrijp dat compromis totaal niet, maar wees daar dan eerlijk over. Er is nu afgesproken dat er ingegrepen kan worden in de natuur en dat sommige gebieden geen Natura 2000-gebied hoeven te zijn omdat we ze ook op een andere manier zouden kunnen beschermen. Dat staat in deze brief en dat is afgesproken. Daarmee is de natuur vogelvrij geworden en daarvoor bent u verantwoordelijk.

De heer De Groot (D66):

Deze hele brief ademt de ambitie van D66 en het kabinet om de natuur te verbeteren en te versterken. Dat is ook de eerste zin in de door u aangehaalde natuurparagraaf. U shopt selectief. Het gaat erom de natuur uiteindelijk te verbeteren, te verbinden en te versterken, zodat we aan onze internationale verplichtingen voldoen. Want anders heeft het geen enkele zin om deze hele exercitie te doen. We hebben immers te maken met een uitspraak van de hoogste rechter in Nederland dat we de natuur moeten verbeteren. Als het daarvoor nodig is om te doen wat er staat, en als het ook realistisch is, dan moeten we dat doen.

De heer **Futselaar** (SP):

Ik ben het met de heer De Groot eens dat deze brief de natuurambitie van D66 ademt, namelijk: nihil. Ik heb een heel specifieke vraag over de tekst. Er staat namelijk gewoon letterlijk dat de aanwijzingsbesluiten van de Natura 2000-gebieden kritisch worden gezien en dat deze worden opgeschoond. Daarvoor gaan we de minister kennelijk naar Brussel sturen. Dat is toch volstreekte kletsboek? De minister gaat daar toch weggelachen worden als ze daar, namens het land dat het aller-, allerslechtste natuurbeleid van Europa voert, gaat zeggen: we willen graag onze besluiten herzien om het wat makkelijker te maken. Dan worden we toch weggelachen? Dat zal D66 toch ook zien?

De heer **De Groot** (D66):

Ik moet de heer Futselaar in zoverre gelijk geven dat als je alleen maar naar Brussel gaat met een lijstje met natuurgebieden die we willen schrappen, dat natuurlijk een oefening van niks is, omdat je daarbij geen verhaal hebt van hoe je die natuur gaat versterken en hoe je de doelen die we met elkaar hebben afgesproken, gaat realiseren. Het heeft dus geen enkele zin om met alleen dat verhaal naar Brussel te gaan; daar heeft de heer Futselaar gelijk in. Maar ik herhaal dat de context van de brief het versterken en verbeteren van onze natuur is. Dat gaat het kabinet doen en zo moet u die passage ook lezen.

De heer **Futselaar** (SP):

Dan constateer ik dus dat wij een minister naar Brussel sturen met een brief met vooral tijdelijke maatregelen en om te vragen om permanent te mogen snijden in onze natuurwaarden, waarvan Brussel al meerdere keren heeft gezegd dat wij er veel te slecht mee omgaan. Dat is onhaalbaar. Ik wil D66 dan toch wijzen op alle andere dossiers waarover wij op dit moment in Brussel moeten onderhandelen: de derogatie, de Nitraatrichtlijn die wij niet halen, het pulsdossier, de toekomst van de Nederlandse visserij met de brexit. Wij moeten allemaal dingen van Brussel hebben en nu gaan wij politiek kapitaal verbranden door een minister met een onhaalbare missie naar Brussel te sturen. Dat is toch waanzin? Dat is toch wanbeleid?

De heer **De Groot** (D66):

Ja, als u selectief leest in die paragraaf, zou dat inderdaad het geval zijn. Dat zou ook spelen met vuur zijn, omdat je dan inderdaad het risico loopt dat je zo'n derogatie verliest omdat de irritatie in Brussel te groot is. Er is in 2013 al gepoogd om natuurgebieden opnieuw aan te wijzen of aanwijzingsbesluiten door te halen. Het is ook geen geheim dat de minister hierover eerder heeft gezegd dat, op het moment dat je dat gaat doen, dat alleen maar kan als bij de aanwijzing een fout is gemaakt, of als het gebied buiten je schuld, als je daar alles aan hebt gedaan, niet meer te redden is. In die context kun je deze paragraaf alleen maar lezen. Maar nogmaals, de hele brief, de hele exercitie is erop gericht om de natuur te verbeteren en te herstellen. Wat D66 betreft gaat het daarbij niet alleen om de verbetering maar ook om het verbinden en vergroten van natuurgebieden. Daarvoor staat de internationale afspraak die we hebben gemaakt: 17% van het grondgebied aanwijzen als Natura 2000-gebied. Die afspraak staat nog helemaal overeind.

De heer **Futselaar** (SP):

Ik lees niet selectief uit deze brief. Ik citeer letterlijk uit deze brief. Dat is het verschil. Ik constateer nu dat wij de situatie hebben dat de zelfbenoemde meest pro-Europese partij in deze Kamer straks een minister met een onhaalbare — dat weten we allemaal — missie naar Brussel stuurt, uitsluitend om te zorgen dat een aantal coalitiepartijen niet al te veel gezichtsverlies lijden. Dat is toch geen fatsoenlijke manier van besturen? Dat kunt u toch niet serieus gaan voorstellen? Het is toch lachwekkend wat hier staat?

De heer **De Groot** (D66):

Ik hoor geen vraag. Ik hoor wel een conclusie.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

D66 doet nu alsof het kabinet inzet op versterking van de natuur, maar dat blijkt nergens uit. Ik sluit me volledig aan bij waar de heer Futselaar het over heeft. D66 wist dat heel goed. Toen onder Balkenende werd geprobeerd om af te komen van de Natura 2000-afspraken, werden we uitgelachen. Toen dat onder Rutte I werd geprobeerd, werden we uitgelachen. D66 stond hier, bij de interruptiemicrofoon, te vertellen wat de heer Futselaar net vertelde: je komt er niet mee weg. Ik heb de volgende vraag aan D66. Ik hoor de heer De Groot hier weer zeggen dat het kabinet moet zorgen voor een juridisch houdbare aanpak. Hoelang blijft dat spelletje nog gespeeld worden? We zijn door de experts er al op gewezen dat dit weer niet houdbaar is, dat het kabinet nog steeds de wet overtreedt, dat het een PAS 2.0 is, eigenlijk nog slechter dan de PAS, en dat hoe langer je wacht, hoe slechter het gaat met de natuur. Wat is het antwoord van D66 daarop?

De heer **De Groot** (D66):

Het antwoord is kort: in december komen gewoon de maatregelen waar u nu om vraagt en dit is een stap in het proces daarnaartoe.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

D66 maakt deel uit van de coalitie. Ik kan me goed voorstellen dat er dan in achterkamertjes handjevat wordt gedaan. Maar er is ook nog zoiets als dualisme. De fractie van D66 zou hier dus aan het kabinet moeten vragen: hoe kan het dat je zes maanden na de uitspraak van de Raad van State nog niet het begin hebt van een juridisch houdbare aanpak, nog niet het begin hebt van hoe we ons aan de wet kunnen houden en nog maar 0,6% van het probleem hebt opgelost? Waarom is dat niet de inbreng van D66? Waarom steunt ze dit kabinet, dat inzet op natuurverslechtering? Er komt asfalt bij, als het aan deze vier ligt!

De heer **De Groot** (D66):

Mevrouw Ouwehand wil in één keer een grote hutspot van oplossingen, nu meteen en even snel. Dit is een lastige verbouwing van Nederland. U wilt een hutspot, maar dit is een zevengangendiner. We zijn nu bezig met de amuse. In deze stap is al extra geld voor natuur geregeld: 250 miljoen. In deze stap komt 30% van alle bronmaatregelen al ten goede aan de natuur. En dan zijn we nog maar aan het begin. Dat is de weg die wij opgaan. D66 zal er nauwlettend

op toezien dat deze hele exercitie er uiteindelijk toe leidt dat we een goed natuurbeleid hebben.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Dan nog een keer de vraag: hoelang gaat het duren? De brief kwam gisteren. Gisteren is door alle natuurbeschermingsexperts, die tot nu toe altijd gelijk hebben gekregen sinds de oefjes met de PAS, de analyse gemaakt: dit pakket is juridisch net zo onhoudbaar. Dit kabinet houdt zich niet aan de wet. Dit kabinet houdt zich niet aan de afspraken van het biodiversiteitsverdrag, waarvan D66 zegt: we moeten een "Parijs" voor de natuur hebben. Het kabinet doet dat allemaal niet. En dan hoor ik de D66-fractie zeggen: we willen dat het kabinet dat wél gaat doen. Dan nu afrekenen! De natuur lijdt in stilte, zei de heer De Groot eerder, en de het aantal dieren in Nederland moet met de helft omlaag. Waar blijven die maatregelen?

De heer De Groot (D66):
Die komen in december.

De heer Moorlag (PvdA):

We praten nu over hutspot en over een zevengangendiner. Het gaat hier over een brief die door D66 op een bepaalde manier wordt uitgelegd. Straks komt de heer Geurts aan het woord en komt de heer Harbers aan het woord. Die gaan er weer een andere uitleg aan geven. Wil D66 niet gewoon eerlijk toegeven dat hier een brief is gemaakt die door de bullshitgenerator is gehaald, zodat iedereen erin kan lezen wat hij wil, terwijl er ondertussen in het land grote verwarring ontstaat, wat echt hartstikke ondermijnd is voor het vertrouwen van de mensen in dit land? Deelt de heer De Groot die opvatting?

De heer De Groot (D66):

Nee, de hele context van deze brief en van deze hele oefening rond de PAS is het versterken en verbeteren van de natuur in Nederland.

De heer Moorlag (PvdA):

Ja, dat is de uitleg van D66. Maar straks komt er een andere uitleg van CDA en VVD. Ik wil hier alleen maar constateren dat dit ondermijnd is voor het vertrouwen in het land. Deze regering en deze coalitie zouden gewoon eenheid moeten uitstralen.

De heer De Groot (D66):

Ik ga door met mijn betoog, voorzitter. Het is nu tijd om de balans te herstellen tussen economie en natuur. Het kabinet maakt daar een goed begin mee door de uitstoot van stikstof terug te gaan brengen. Daarbij hanteert het het uitgangspunt dat 30% van deze verminderde stikstofneerslag ten goede komt aan de versterking van de natuur. De vraag is of het kabinet dan ook voor de gebiedsgerichte maatregelen, die in december komen, de goede staat van een bepaald Natura 2000-gebied als uitgangspunt gaat nemen en aan de hand daarvan gebiedsplannen gaat opstellen en gaat kijken welke economische activiteiten er nog mogelijk zijn in de

omgeving van een Natura 2000-gebied om uiteindelijk de goede staat van instandhouding te gaan terugbrengen.

Voorzitter. Het is goed om 100 km/u te gaan rijden. Denkt het kabinet na over het uitzonderen van elektrische auto's hiervan? Het is goed om het letterlijk overvoeren van dieren met te veel eiwit tegen te gaan. Hoe gaat het kabinet deze maatregelen borgen? Hoe gaat het kabinet zo snel mogelijk duidelijkheid bieden over de noodzakelijke bewegingen op het gebied van voer, mest en bodem? Hoe kunnen kringlooptandbouw en technologie hier een rol in spelen?

Wat betreft pfas wil ik het kabinet complimenteren voor de aanpak, waarbij het volksgezondheid en milieu vooropstelt, zonder af te doen aan de belangen van het bedrijfsleven. Zo breng je economie en ecologie met elkaar in balans. Kunnen we concluderen dat het dumpen van licht vervuild slib in natuurgebieden tot het verleden behoort? Het is goed dat het kabinet met deze maatregel de natuur beter gaat beschermen en de woningbouw weer op gang brengt.

Ik rond af. Nederland heeft te lang op de pof geleefd van Moeder Natuur. Het is al gezegd: planten en dieren trekken niet naar Den Haag, ze blokkeren geen wegen, ze sterven in stilte uit. Daar staat D66 voor. Maar ik wil positief eindigen. Deze crisis heeft ook een goede kant. Het is een kans om onze economie op een duurzame leest te schoeien en de balans te herstellen. Remkes zegt: niet alles kan. D66 zegt: er kan meer, maar dan moet het slimmer.

Dank u wel.

De heer Bisschop (SGP):

Ik heb een vraag over de kabinetsbrief. Daarin wordt onder andere gesteld dat de stikstofdepositie van wegverkeer voorbij enkele kilometers niet meer betekenisvol meetbaar is. Is de heer De Groot het daarmee eens?

De heer De Groot (D66):

Als je kijkt naar de totale stikstofuitstoot van NO_x en ammoniak in Nederland, dan is die ongeveer de helft te hoog. We hebben gewoon te veel stikstof. Waar je ook rijdt met je auto, de uitstoot van stikstof zal altijd gevolgen hebben voor de natuur. Dus ja, het slaat het meest neer in de omgeving van natuurgebieden, maar dat neemt niet weg dat het aan de totale stikstofdeken bijdraagt. Wat we moeten doen, is echt nadenken over hoe we een economie kunnen hebben, waarbij je auto kunt rijden en economische activiteiten kunt hebben, maar wel in balans met de natuur.

De heer Bisschop (SGP):

Dat zijn heel veel woorden om te erkennen dat de heer De Groot onderschrijft wat er in de kabinetsbrief staat. Hij is het er dus mee eens dat de stikstofdepositie als gevolg van wegverkeer buiten enkele kilometers van de bron niet meer meetbaar is. Dat geeft de heer De Groot dus toe. Mijn vervolgvraag is dan of de heer De Groot het met mij eens is dat dit ook voor andere projecten en bronnen moet gelden, bijvoorbeeld voor de agrarische sector. Ook daar is het buiten enkele kilometers niet meer meetbaar. Is de heer De Groot dat met mij eens?

De heer **De Groot** (D66):

Ik dacht wel dat deze vraag zou komen. Noch bij het autoverkeer noch bij de uitstoot van ammoniak is het zo dat het alleen maar in de omgeving neerslaat. Er is een stikstofdeken over Nederland waar we iets aan moeten doen. Nederland is een grote netto-exporteur van stikstof naar de landen om ons heen. Daar moeten we iets aan doen. Alle economische sectoren zullen daaraan een bijdrage moeten leveren. Het gaat om vervoer, om woningbouw en ook om landbouw. We zullen met elkaar terug moeten in de uitstoot van niet alleen stikstof maar ook klimaatgassen. Je moet het hele plaatje nemen, want het volgende issue is dan ook weer fijnstof, wat ook te maken heeft met ammoniak.

De heer **Bisschop** (SGP):

Ook nu constateer ik dat de heer De Groot zegt: ik zie dat er met twee maten wordt gemeten; ik erken dat het wegverkeer anders wordt behandeld als het gaat over stikstofemissie en -depositie dan de agrarische sector, want daar wordt het tot in het oneindige gemeten. Mijn vraag is dan vanwaar we meten. We zijn het erover eens dat er het nodige moet gebeuren aan de stikstofemissie en stikstofdepositie. Van harte mee eens. Maar vanwaar dan het meten met twee maten ten aanzien van de agrarische sector en het wegverkeer?

De heer **De Groot** (D66):

Fijn dat ook de SGP inziet dat we naar een andere, duurzamere economie moeten met minder stikstofuitstoot en minder uitstoot van ammoniak. Dat is winst. Het meten met twee maten zie ik niet. Beide stoffen gedragen zich anders in de lucht, maar alle sectoren zullen moeten bijdragen aan vermindering van de stikstofdeken in Nederland.

De **voorzitter**:

Uw vierde vraag, meneer Bisschop.

De heer **Bisschop** (SGP):

Geen vraag meer, maar een opmerking van orde. Ik vind het kwalijk dat de heer De Groot karikaturen maakt van de positie die de SGP altijd heel weloverwogen heeft ingenomen en hij de SGP een stickertje opplakt dat de SGP niet verdient.

De heer **De Groot** (D66):

Oké, excuus, de SGP is dus voor meer stikstofuitstoot en meer ammoniak en voor iets minder rentmeesterschap voor de Schepping. Dat is dan helaas vervelend.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan geef ik nu het woord aan de heer Moorlag namens de PvdA.

□

De heer **Moorlag** (PvdA):

Dank u wel, voorzitter. Kun je als woningzoekende in dit land er zeker van zijn dat je binnen een afzienbare termijn

een woning kunt krijgen? Kunnen die woningen gebouwd worden? Een aannemer, kan die de werkgelegenheid van zijn werknemers garanderen? Want er is werk zat, maar de vergunningverlening ligt helemaal stil. De stikstofuitstoot moet zo snel mogelijk omlaag om de woningbouw op gang te brengen, om te voorkomen dat er duizenden mensen in de werkloosheid terechtkomen en ook om te voorkomen dat de natuur naar de gallemiezen gaat.

Vandaag is de vraag aan de orde of dit pakket van het kabinet wel toereikend is. Het antwoord van de PvdA daarop is: volstrekt niet, volstrekt niet! Als we vanmorgen de Volkskrant openslaan en we op de website van het RIVM kijken, dan is duidelijk dat dit pakket niet toereikend is voor met name het westen van het land waar de woningnood het hoogste is. De VNG geeft ook al het signaal af dat ze geen vertrouwen hebben in de effectiviteit van dit pakket. Het RIVM schrijft dat de voermaatregel van het kabinet pas eind 2020 effectief is. De NVWA, de kapotgereorganiseerde dienst, moet gaan toezien of boeren wel het juiste voer aan hun vee gaan toedienen. Dat zet toch grote vraagtekens bij de effectiviteit van dit pakket. De minister van IenW heeft gezegd dat de snelheidscontroles niet geïntensiveerd zullen worden, want — zo zegt zij — dat dient alleen maar om de verkeersveiligheid te vergroten en niet om het milieu veilig te stellen. Mijn vraag aan het kabinet is: welke aanvullende maatregelen heeft het kabinet op de plank liggen en kan het kabinet garanderen dat de woningbouw op gang komt? Is het kabinet, is de minister voor Wonen bereid om haar lot eraan te verbinden dat dit maatregelenpakket het effect gaat sorteren dat er volgend jaar in Nederland 75.000 woningen worden gebouwd?

Voorzitter. Regeren is vooruitzien. En dan kom ik bij de rol van de minister-president. Die is verantwoordelijk voor beleidscoördinatie. Hij zegt dat hij te maken heeft met de grootste crisis. Maar waarom heeft hij de signalen zo lang genegeerd? Waarom is er zo traag geopereerd? Het Europese Hof van Justitie heeft immers november vorig jaar al het stoplicht op donkergeel gezet. Waarom is daarop niet geanticipeerd? Waarom is er niets gedaan met alle signalen die vanuit de coalitie kwamen? Grote verdeeldheid, concept van kringlooplandbouw. Die typeren het wel als een mooi behangetje, maar als je dat behangetje er afkrabt, zit er een beleid achter dat volstrekt verschillend wordt uitgelegd door de coalitiepartners die deze regering vormen.

Voorzitter. Ik stel die vragen zo indringend omdat er grote onrust in het land is ontstaan. De boeren zijn helemaal over de rooie. Ik ben het lang niet altijd eens met hun standpunten en met hun argumenten, maar ik neem hun boosheid en emoties wel serieus. Hun bestaanszekerheid staat op het spel.

De **voorzitter**:

Voordat u verdergaat, heeft de heer Baudet een interruptie.

De heer **Baudet** (FvD):

Stoplicht op donkergeel? Wat is dat?

De heer **Moorlag** (PvdA):

De Raad van State heeft een zogeheten ...

De heer **Baudet** (FvD):
Ik bedoel "donkergeel". Wat is donkergeel? Wat is een stoplicht op donkergeel? Wat is dat nou?

De heer **Moorlag** (PvdA):
De heer Baudet weet dat een stoplicht drie kleuren telt: rood, geel en groen. Ik wil aangeven dat het Europese Hof van Justitie vorig jaar in de zogeheten beantwoording van de prejudiciële vragen van de Raad van State heel duidelijk een indicatie heeft gegeven dat het stikstofbeleid, de uitvoering van de PAS zoals Nederland dat deed, niet houdbaar was.

De heer **Baudet** (FvD):
U bedoelt iets tussen oranje en rood.

De heer **Moorlag** (PvdA):
Die uitleg kunt u eraan geven.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

De heer **Moorlag** (PvdA):
Voorzitter. Eenheid van beleid is van belang om het vertrouwen in dit land te houden. Zijn de signalen wel goed tot de minister-president doorgedrongen? Heeft hij niet te lang tegen een blinde vlek aangekeken? Heeft hij niet veel te laconiek weggekeken? Is zijn antenne wel goed afgesteld? Een reflectie van de kant van de minister-president stel ik zeer op prijs.

Ik stel dit zo indringend, omdat ik mij grote zorgen maak over het uiteendrijven van groeperingen in de maatschappij. Aan de ene kant zien wij de Randstedelijke hoogopgeleide milieubewuste en maatschappijbewuste groeperingen, aan de andere kant op het platteland zien wij dat steeds minder mensen begrijpen wat het beleid van dit kabinet is. Op het platteland is er veel sluimerende onvrede. Wij zien dat ook internationaal. Nederland is een klein land. Wim Kok heeft wel eens gezegd: Nederland is eigenlijk te klein voor de periferie. Ik maak mij daar grote zorgen over. De ongelijke verdeling van welvaart en kansen tussen enerzijds een hoogontwikkeld stedelijk milieu en anderzijds het platteland, is ondermijnend voor de samenleving. Wij zien op het platteland dat het voorzieningenniveau steeds verder verschaalt. De agrarische sector is een belangrijke drager van de economie van het platteland. Hoe gaan wij voorkomen dat straks met de saldering die voor ogen staat — er moet stikstofruimte worden gekocht door bedrijven — ontwikkelaars met heel diepe broekzaken boerenbedrijven opkopen en dat het platteland verloedert?

De heer **De Groot** (D66):
Ik ben een beetje in de archieven gedoken. Ik heb hier een motie-Samsom/Koopmans over de PAS en wat Kamerbrieven, ondertekend door mevrouw Dijkema en Van Dam, ook over de PAS, volgens mij van de PvdA. Ik ga niet zeggen dat D66 het allemaal perfect doet, maar zou u eens kunnen reflecteren op die motie en die brieven, misschien

met de kennis van nu, of dat allemaal wel zo'n goed idee is geweest?

De heer **Moorlag** (PvdA):
De Programmatische Aanpak Stofstof is een poging geweest om ecologie en economie met elkaar te verbinden: aan de ene kant ecologie beschermen en aan de andere kant ruimte geven voor economische ontwikkeling. Dat systeem van de PAS is door de Raad van State en door het Europese Hof van Justitie ... Dat kan groen licht krijgen. Bij de uitvoering is echter veel te veel een hypotheek op de toekomst genomen. Daar moeten wij nu consequenties aan verbinden. De PvdA doet dat ook. Ik heb eerder dit jaar een motie ingediend met een oproep aan de minister om scenario's te ontwikkelen om de veeteelt geleidelijk af te bouwen. Die motie is niet gesteund door D66. Een paar maanden later komt D66, uit de heup schietend, met het voorstel om maar 50% van de veeteelt in Nederland weg te saneren. Dus met betrekking tot de PAS neem ik verantwoordelijkheid voor het verleden. De PvdA neemt verantwoordelijkheid voor het verleden. Maar dat ontslaat ons niet van de plicht om tijdig voor de storm uit te zeilen. Ik stel gewoon vast dat deze regering dat niet doet.

De heer **De Groot** (D66):
Ik heb eigenlijk geen reflectie gehoord, behalve dat het goed is dat de heer Moorlag aangeeft verantwoordelijkheid te nemen voor het verleden. Maar het probleem van de PAS was juist dat er op de pof van Moeder Natuur werd geleefd. Zou u daar toch nog eens even op kunnen reflecteren? Want dat zat ingebakken in al die mooie plannen die uw bewindslieden hebben gepresenteerd. Het lijkt me toch ook goed om eens even terug te kijken en met de kennis van nu te kijken naar uw inbreng.

De heer **Moorlag** (PvdA):
Dit gaat in de sfeer van jij-bakken. De PAS is indertijd met brede steun aangenomen in de Kamer. Maar als de rechter aangeeft — de Europese rechter deed dat vorig jaar al — dat de uitvoering van het systeem niet houdbaar is, dan moet je tijdig de koers verleggen. Ik stel vast dat deze coalitie heeft geweigerd om dat te doen en dat deze coalitie een jaar heeft verspild en pas in beweging komt op het moment dat de vergunningverlening helemaal vastloopt.

De **voorzitter**:
Uw laatste vraag, zeg ik alvast, meneer De Groot. Dank u wel, meneer Moorlag. O nee, u was nog niet klaar. Gaat u verder.

De heer **Moorlag** (PvdA):
Voorzitter. Mijn punt is: hoe voorkomen wij dat groeperingen in Nederland steeds verder uit elkaar drijven en hoe voorkomen we dat het platteland gaat verloederen? Mijn vraag aan het kabinet is of men bereid is om naast het pakket om de boer te ondersteunen, ook een breed pakket te maken om de economische vitaliteit en de leefbaarheid van het platteland op peil te houden.

Voorzitter, afsluitend. Er moet een beter pakket aan maatregelen komen, de woningbouw moet op gang worden

gebracht en de werkgelegenheid moet worden zeker gesteld.

Helemaal tot slot wil ik één vraag stellen aan de minister-president. Dat is de vraag: hoe is het gesteld met zijn vaasje? Is dat aan gruzelementen gegaan op het Malieveld of is dat opgeborgen in Fort Knox om het te beschermen tegen de grote maatschappelijke onrust?

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Moorlag. Dan geef ik nu het woord aan de heer Bisschop namens de SGP.

De heer Bisschop (SGP):

Voorzitter, dank u wel. Laat ik maar met de deur in huis vallen. De kabinetsbrief en de RIVM-sheets lezend, vraag ik me in gemoede af waar het gezonde verstand is. De bouw van 75.000 woningen zal opgeteld slechts 0,3 mol stikstof per hectare aan extra depositie opleveren. Waar gaat dit over? Eén gans meer poept op één dag één keer en de hele extra depositieruimte voor die hectare ben je kwijt. Waar gaat dit over? Zo veel stikstof zit namelijk in één ganzenkeutel. Die 0,3 mol valt in het niet bij de achtergronddeposities van 1.000 tot 2.000 mol. En ook cumulatief gaat dat nergens over. Ik moet de eerste wetenschapper nog tegenkomen die deze depositie in het veld kan terugvinden door meting, laat staan dat sprake is van aantasting van Natura 2000-gebieden.

Voorzitter. Waarom al die poespas terwijl de Habitatrichtlijn deze woningbouw gewoon toestaat? Waarom zijn het kabinet en de provincies niet per direct begonnen met gebiedsspecifieke drempelwaarden, te beginnen bij 0,05 mol? "Ja, dat kan niet", "juridisch niet houdbaar", "Brussel". Er is nog geen begin van een serieuze poging daartoe ondernomen. Eerlijk gezegd, met alle respect voor onze vrienden in het kabinet en daarbuiten uiteraard, wekt het bij ons toch een beetje de indruk dat het kabinet als een soort konijn verstijfd in die naderende koplampen zit te staren, terwijl dat konijn natuurlijk weg moet huppen en zijn ding moet doen.

Voorzitter. De RIVM-plaatjes zijn duidelijk. 100 km/u vlak bij Natura 2000-gebieden zou volstaan om woningbouw in een groot deel van Nederland los te krijgen. Alleen de Randstedelijke duinen gooien dan nog roet in het eten. Daarom moeten ook de Zeeuwen en de Groningers maar 100 km/u gaan rijden. Je vraagt je af waarom het kabinet er niet voor kiest om een streep te zetten door die racewedstrijden in nota bene de Zandvoortse duinen. Vooropgesteld, de SGP is het eens met een verlaging van de maximumsnelheid in de buurt van de Natura 2000-gebieden en op drukker trajecten. Maar je vraagt je af hoe effectief deze maatregel is in Groningen, als je in de Randstad moet gaan bouwen.

Voorzitter. Dan het punt van de landbouw. In onze waarneming, lezend in de kabinetsbrief, moet de landbouw het vooral bezuren. De sector dreigt voorlopig vooral te moeten inleveren ten gunste van andere sectoren. Het kabinet wil een stikstofarmer voer afdwingen. Wat staat

daartegenover en hoe wordt dat gehandhaafd? In hoeverre gaat de ontwikkelingsruimte die hiermee gecreëerd wordt terug naar de landbouw? Het kabinet wil blijkbaar doorgaan met het afpakken van vergunde ruimte bij salderen en met het afpakken van productierechten. Dat is een enorme belemmering voor extern salderen en het zet ook duurzame bedrijfsontwikkeling op slot. Het zorgt voor grote onzekerheid, zeker bij jonge boeren.

Voorzitter. Dit is niet de goede weg. Ja, er zijn mogelijkheden voor emissiereductie in de landbouw, zeker. Veel ondernemers zijn daar al mee bezig en er zijn veel kansen die zich aandienen. Ik denk aan minder kunstmestgebruik, meer beweiding en het beluchten en verdunnen van mest. Maar ik roep het kabinet dan wel op de knop om te zetten en te kiezen voor constructief landbouwbeleid in plaats van landbouwbeleid dat de sector schade doet. Investeren in goed natuurbeheer? Ja. Investeren in emissiereductie? Ja. Maar dan wel graag met gezond verstand en een nuchtere blik. Dan komen we het verst.

Voorzitter. Een kleine opmerking over pfas, want daar geldt hetzelfde voor. Er is bij het kabinet wel een knop omgegaan, maar er is nog geen werkbare norm. De nood in het grondverzet is zo hoog dat per direct een soepelere norm nodig is en niet pas over drie weken. Die kan dan op basis van nader onderzoek worden bijgesteld.

Voorzitter, ik wilde het in eerste instantie hierbij laten. Dank u zeer.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Bisschop. Dan geef ik nu het woord aan mevrouw Ouwehand van de Partij voor de Dieren.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Voorzitter, dank u wel. De natuur is van niemand, de natuur is een waarde in zichzelf, die je fundamenteel zou moeten willen beschermen vanwege die intrinsieke waarde. Als je dat niet wilt, dan is het belangrijk om te weten dat iedereen volledig afhankelijk is van de natuur en de biodiversiteit. De natuur kan heel goed zonder mensen, maar zonder natuur redden wij het niet. Iedereen, ook de heer Baudet, ook de heer Wilders, ook de mensen van het CDA en ook de mensen van de VVD: zonder natuur is het snel afgelopen. Dus bescherm de natuur nou maar, anders breng je jezelf en je kinderen, andere generaties, in groot gevaar.

We zijn het slechtste jongetje van de klas als het gaat om de natuur beschermen. Niet alleen weigert dit kabinet zelfstandig te kiezen voor een goed natuurbeleid, het zegt: nee, dat doen we alleen als de rest van Europa ook meedoet. Of de rest van de wereld, bij het Biodiversiteitsverdrag. Nou goed, dan doen we het zo. Dan maak je daar afspraken over en dan houdt het kabinet zich er niet aan. Dat het stikstofbeleid juridisch onhoudbaar is gebleken, is eigenlijk Haags jargon voor: het kabinet houdt zich niet aan de wet, houdt zich gewoon niet aan de wet. Kan de minister-president misschien een beetje beter opletten, in plaats van op zijn telefoon te kijken? O, hij hoort alles. Het lijkt me namelijk niet zo'n goed signaal als de overheid zich niet aan de wet houdt, nota bene als het gaat om collectieve waarden waarvan wij met z'n allen

afhankelijk zijn, waarvan onze kinderen afhankelijk zijn. Nogmaals, natuur moet je willen beschermen omwille van zichzelf.

Een paar voorbeelden van die afspraken die het kabinet wel braaf maakt, maar die we vervolgens niet gaan halen. In 2010 zou het verlies van plant- en diersoorten worden gestopt. Dat hebben we niet eens in Europees verband afgesproken, dat was het Biodiversiteitsverdrag. Wat gebeurde er? Dat halen we niet. En dan is altijd het trucje: weet je wat, we nemen nieuwe doelen voor 2020, met meer ambitie, vertrouwt u ons maar, we zetten in op natuurherstel. Een beetje het verhaal van D66, zeg maar: wij zijn voor de natuur en wij gaan het goed doen. Mooi niet. De minister van LNV heeft nu alweer moeten toegeven dat de nieuwe doelen voor 2020 ook niet worden gehaald. Wat is dat voor een overheid? Daar moeten burgers mee aankomen bij hun werkgever: ik ga dit doen, en iedere keer je werk niet afleveren. Dan zijn ze meteen ontslagen.

Voorzitter. Ik zie nog geen spoor van stikstofschaamte bij de premier. Terwijl het toch deze premier en zijn partij waren — eigenlijk alle partijen in deze Kamer, met uitzondering van GroenLinks, SP en de Partij voor de Dieren — die instemden met een stikstofbeleid met stapels rapporten van niet de minsten die zeiden: dit kan zo niet, dit kan niet binnen de grenzen van de wet, het gaat spaak lopen; als dat gebeurt, ligt je hele land op slot en dan heeft ook de bouw grote problemen. Daar zijn we allemaal voor gewaarschuwd en iedereen vond het toch een goed idee. De minister-president zei gisteren bij Nieuwsuur: er was gewoon politiek draagvlak voor. O, dan telt ineens niet meer of het wel binnen de wet is?

Ik wil van de premier horen wat hij belangrijker vindt. Dat er politiek draagvlak voor is, dat partijen het leuk vinden, omdat ze dan aan de kiezer kunnen vertellen dat we weer even doorkunnen met 130, met nog meer stallen, met nog meer bouwen? Of vindt hij dat het zijn taak is om te zorgen dat zijn kabinetten zich aan de wet houden? Het is het een of het ander. Als het kabinet zich een keer aan de wet moet houden, als het een keer zijn afspraken moet nakomen en als het een keer moet doen waarvoor het is aangenomen, namelijk keuzes maken die dit land voor de lange termijn leefbaar houden, die collectieve waarden beschermen, dan ineens is het de zwaarste crisis die de premier ooit in zijn carrière heeft meegemaakt. Moet je je voorstellen wat dat zegt over het landsbestuur.

De minister-president zit nog steeds met die telefoon te frutselen, voorzitter. Ik vind dat echt een heel slecht signaal. Hij hoort alles, zegt hij, maar hij is er niet van onder de indruk. Wat voor signaal ...

De voorzitter:

Ik durf zijn telefoon niet in beslag te nemen, want ik weet niet wat voor berichten er allemaal binnenkomen. Maar ik doe wel een beroep op de premier om goed te luisteren naar de inbreng van alle Kamerleden.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Laten we zeggen dat het veelzeggend is. Ook veelzeggend is dat we volgens deze premier en de VVD heel veel medelijden moeten hebben met mensen die nu niet overal meer 130 km/u kunnen rijden. Het staat zo'n beetje onder

aan hun lijstje met maatregelen die ze leuk vinden. Ze vinden het niet leuk, maar er zijn misschien dingen nog wat minder leuk. De Partij voor de Dieren heeft ook een lijstje. Ten eerste hebben wij geen enkel medelijden met bewindspersonen en partijen die zelf voor deze toestand hebben gezorgd. Ja, dat de bouw nu klem zit. Je moet uitleggen dat dit risico willens en wetens genomen is, door jouzelf! Heb het lef om dat te doen.

Voorzitter. Dan de échte slachtoffers. Dat zijn niet de autorijders, dat is niet de VVD, die nu een moeilijke maatregel zogenaamd moet verkopen aan haar kiezer. De echte slachtoffers zijn de natuur en de dieren, die opgesloten zitten in potdichte stallen met luchtwassers op het dak. Want daar zet het kabinet op in: nog meer subsidie voor de veehouderij, niet om het aantal dieren in Nederland substantieel naar beneden te brengen en ervoor te zorgen dat ze de wei in kunnen en een beetje frisse lucht kunnen inademen. Nee, opsluiten in potdichte stallen met dure, niet-werkende luchtwassers op het dak. Ik begrijp dat de minister-president vanavond naar Deurne gaat. Daar ben ik ook weleens geweest. Op het moment dat je uit de trein stapt, word je bevangen door de ammoniakdampen. Moet je je eens voorstellen dat je een varken bent dat 24 uur per dag die dampen moet inademen in de stal. Die dieren hebben longontsteking, hebben borstvliesontsteking, die worden daar letterlijk dood- en doodziek van. Misschien moet de minister-president eens een weekje in zo'n stal bivakkeren, en een einde maken aan die nieuwe subsidies aan de veehouderij.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Ouwehand. Dan geef ik nu het woord aan de heer Geurts namens het CDA.

De heer Geurts (CDA):

Voorzitter. Toen ik de lokale politiek in ging, had ik niet kunnen dromen voor welke dilemma's ik na mijn overgang naar de landelijke politiek regelmatig zou komen te staan. Dat de uitdagingen waarvoor we nu staan groot zijn, zal niemand ontkennen. Daarbij moeten we blijven zoeken naar praktische oplossingen. Het kabinet was en is aan zet om met voorstellen te komen om de stikstofproblematiek zo snel mogelijk aan te pakken, zodat het land weer op gang komt en mensen weer aan het werk kunnen.

Voorzitter. Vandaag ligt er een voorstel voor dat beoogt dat de bouw vlot wordt getrokken. De bouw zit vast op stikstof en op pfas-normen. De beoordeling die we vandaag hebben te maken, is of hiermee de vergunningverlening op gang komt, zodat bouwers kunnen bouwen en baggeraars kunnen baggeren. Zou de minister-president kunnen aangeven wanneer de vergunningverlening voor bouwprojecten weer mogelijk is, wanneer de eerste schop de grond in kan?

Voorzitter. Er is sprake van een grondtekort en er zijn problemen met het afvoeren van grond. Kan zowel de bouw als de baggersector nu echt weer aan de slag, zo vraag ik het kabinet. Kunnen nu weer vergunningen voor bijvoorbeeld zandwinning op de Noordzee afgegeven worden?

Voorzitter. Bij de snelheidsverlaging is duidelijkheid naar de automobilist en de motorrijder toe cruciaal. Het CDA heeft erop aangedrongen de snelheid via de matrixborden aan te geven. Ik neem aan dat dit snel geregeld gaat worden.

Voorzitter. Infrastructuur en woningbouw zijn nauw met elkaar vervlochten. Het is goed dat bijvoorbeeld de verbreding bij de A27/A12 Ring Utrecht doorgaat. Want door de geluidsschermen die bij deze verbreding inbegrepen zijn, kunnen er extra woningen worden gebouwd.

Voorzitter. 250 miljoen extra voor natuurbeheer, de beschermde status aanpassen, aanwijzingsbesluiten opschonen, toegevoegde habitattypen schrappen en geen Natura 2000-gebieden op land et cetera: al deze maatregelen worden gesteund door het CDA. De versnippering van veel kleine beschermde natuurgebieden is onhoudbaar. Voor een beter natuurbeheer en -herstel is herindeling noodzakelijk. Een goed voorbeeld hiervan is het Overijsselse Wierdense Veld. Hoe gaat de minister dit proces vormgeven?

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Mijn vraag aan het CDA gaat over de impact op de boeren. Want de analyse van het pakket dat het kabinet nu heeft gepresenteerd, is dat boeren meer moeten inleveren, omdat er per se toch weer uitgebreid moet worden bij Amelisweerd en omdat het kabinet weer biomassacentrales gaat bouwen, wat weer voor extra stikstofuitstoot zorgt. En linksom of rechtsom, ergens moet het naar beneden. Dat is wat de wet zegt. Over Formule 1 heb ik het kabinet nog niet horen zeggen: dat moeten we toch maar niet doen. Wat vindt het CDA er eigenlijk van, in de wetenschap dat ook de derogatie nu op het spel staat, omdat de Europese Commissie zegt: wij geloven eigenlijk niet in die stikstofmaatregelen?

De heer Geurts (CDA):

Rondom dit pakket zie ik een voermaatregel. Ik kom daar zo meteen, in het volgende stuk, even op terug. Zoals ik dat gelezen heb, is het een doelvoorschrift en is het aan de professionaliteit die boeren hebben om daar invulling aan te geven. Voor de rest zie ik op dit moment in dit pakket niet zozeer een opgave voor de landbouw. Maar misschien ziet mevrouw Ouwehand die wel en heb ik die over het hoofd gezien. Dan hoor ik dat graag.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Nee, er zit inderdaad helemaal geen opgave voor de landbouw in. Dat is heel erg, omdat de ammoniak uit de veehouderij de grootste veroorzaker is. Maar los van dat het aantal dieren fors naar beneden moet, heeft de Partij voor de Dieren het ook altijd gehad over andere sectoren. Dat mis ik dus bij het CDA. Dan kan je het niet maken om bijvoorbeeld nieuwe biomassacentrales te gaan bouwen, waardoor de stikstofuitstoot in Nederland weer zal toenemen. Dan kan je het niet maken om bij Amelisweerd de weg toch te verbreden. Dan kan je het niet maken om de formule 1 te doen. Dat vraag ik aan het CDA, want als je dat allemaal niet doet, is de opgave voor de landbouw straks groter en moeilijker.

De heer Geurts (CDA):

Over de biomassa zal denk ik bij de begroting van Economische Zaken nog volop gesproken worden. Ik heb gezien dat daar een motie over is aangenomen in de Eerste Kamer. Ik heb ook gezien dat gevraagd is wat daar de impact van is. Dus die discussie komt volgens mij nog.

Ik denk ook dat het goed is om aan te geven dat de veehouderij al heel veel gedaan heeft en rond de 65% van de emissie heeft teruggebracht. We moeten oppassen dat de veehouderij ... Er wordt steeds gezegd dat iedereen een steentje moet bijdragen. Ik zie dat de landbouw al een hunebed heeft bijgedragen, waar sommigen nog maar een kiezelsteentje hebben bijgedragen.

De voorzitter:

Ik stel voor dat u verdergaat.

De heer Geurts (CDA):

Voorzitter. Het kabinet stelt voermaatregelen te willen nemen. Het CDA wil dat de boeren in Nederland een goed inkomen kunnen verdienen. Daarom is mijn fractie van mening dat als de inzet van het kabinet leidt tot een hogere kostprijs voor de boer, dit moet worden vergoed als dit niet in de markt terug te verdienen is. Ik wil hier graag een toezegging over van het kabinet. Ik vraag of de minister daartoe bereid is.

Wij willen niet dat boeren worden verplicht om spul te gebruiken dat hun afzet zou kunnen belemmeren. Kan de minister toezeggen dat dat niet gaat gebeuren?

Voorzitter. Onder voorzitterschap van Aalt Dijkhuizen is een landbouwcollectief bezig om een integraal plan te maken om uit de stikstofproblematiek te komen. Nu is het vaak zo dat goede ideeën in drievoud moeten worden aangeleverd, bij vijf departementen en het liefst tussen negen en vijf uur. Mijn oproep aan de minister is: neem initiatieven vanuit de samenleving serieus. Luister naar hen en overleg met hen. En geef snel een reactie. Is de minister daartoe bereid?

Voorzitter, afrondend. Veel burgers en boeren zijn in onzekerheid. Ondernemers vrezen voor het voortbestaan van hun bedrijf. Laten we dat hier goed voor ogen houden. Er is een belangrijke stap gezet, maar het kabinet heeft de komende weken nog veel werk te verrichten.

De heer Futselaar (SP):

Het CDA en de heer Geurts hebben altijd een vrij consequente lijn neergezet als het gaat om verplichte afname van de veestapel. Daar heeft de heer Geurts van gezegd: dat ga ik niet meemaken; dat willen we niet. Maar nu hoorde ik de premier gisteravond, als ik het goed begrepen heb, bij Nieuwsuur zeggen: wij zien wel misschien iets in verplichte bedrijfsverplaatsing in de buurt van Natura 2000-gebieden. Ik vroeg mij af — want dat zag ik als iets nieuws — of het CDA dat een acceptabele maatregel vindt, want dat gaat natuurlijk ook redelijk ver.

De heer Geurts (CDA):

Ik heb inderdaad steeds gezegd dat ik geen gedwongen krimp van de veestapel wil. Het congres van het CDA heeft

dat in twee resoluties bevestigd, dus dat is ook een CDA-standpunt en niet alleen een standpunt van de heer Geurts. Wat u nu aangeeft, is op dit moment volgens mij nog helemaal niet aan de orde. Er worden nu een aantal maatregelen ingezet, en ik ga niet op als-danvragen in. U kent het standpunt van het CDA. "Gedwongen" komt bij ons niet echt in het woordenboek voor.

De heer Futselaar (SP):

Dit is geen hypothetisch geval; dit is wat de premier gisteravond heeft gezegd. Hij vertegenwoordigt het kabinet. Als het goed is, is hij nu bezig met langeretermijnmaatregelen. Als de premier dat op de nationale televisie zegt — ik ga ervan uit dat hij dat bewust doet — kun je toch niet zeggen: ja, we gaan niet op de zaken vooruitlopen en we gaan niet reageren op wat de leider van het land zegt? Dat is toch een hele rare figuur van de heer Geurts? U moet uw achterban toch ook duidelijkheid willen geven?

De heer Geurts (CDA):

Ik denk dat in dit pakket heel duidelijk staat dat als boeren door willen, dat mogelijk is, en dat er ook warm geïnvesteerd wordt als je emissie maatregelen zou willen nemen. Die mogelijkheden zijn er. Laten we eerst die weg eens opgaan voordat we deze discussie voeren en de verwarring in het land nog veel groter maken. Laat duidelijk zijn wat de inzet is van het CDA. Ook in de Kamerbrief staat wat we steunen, namelijk warm investeren. Laten we de landbouw gewoon de toekomst geven die ze verdienen.

De heer Bisschop (SGP):

Ik ben het met collega Geurts eens als hij zegt dat de landbouw in dit pakket nog niet zo veel aan de orde komt. Dat is tegelijkertijd een enorme bron van zorg voor de sector. Zij denken: wat hangt ons nog boven het hoofd? Er blijft heel veel onzeker. Maar ik wil collega Geurts toch ook even de vraag stellen die ik ook aan de vertegenwoordiger van D66 stelde. Is hij het met mij eens dat uit de beantwoording van vragen blijkt dat er sprake is van meten met twee maten bij het meten van de stikstofdepositie vanuit de agrarische sector tegenover de depositie vanuit de mobiliteit, vanuit het wegverkeer?

De heer Geurts (CDA):

Ik wil toch eerst even reageren op de inleiding die de heer Bisschop gaf. Deze maatregelen zijn voor de veehouderij best wel fors als je moet sturen op je voermaatregelen. Laten we dus niet zeggen dat dat van geen betekenis is. Ik heb dat in ieder geval nooit bedoeld te zeggen. Daarnaast heeft de veehouderij al heel veel gedaan. Dat heb ik net al aangegeven. De emissies zijn in de afgelopen periode met 65% teruggebracht. Welke sector kan dat nazeggen? Laten we dus ook trots zijn op en zij aan zij staan met deze sector.

Dan wat de heer Bisschop aangeeft over meetmethodes. Samen met de SGP zijn we daar al een heel aantal jaren mee bezig, en ik moet constateren dat we nog te weinig voortgang maken. In het laatste rondetafelgesprek werd ook gesproken over die Deense onderzoeken. Ik heb daar zelf de vraag gesteld hoe het meten van ammoniak nou gaat in Denemarken en in Nederland. Dan blijkt dat in

Denemarken ammoniak honderden meters van een stal neervalt, terwijl we dat in de modellen hier op een kilometer of meer hebben staan. Ik hoop dat er duidelijkheid gaat komen waarom er op dit punt verschil is tussen Denemarken en Nederland; u heeft hierover ook een motie van mijn hand gesteund. Dat is morgen niet opgelost. We hebben wel morgen, vandaag en gisteren mensen thuiszitten die graag aan het werk willen. CDA staat ervoor om voor die duizenden mensen die hun baan dreigen te verliezen — sommigen zitten al thuis en sommige bedrijven zijn al failliet gegaan, heb ik begrepen — nu een oplossing te zoeken. Daar is het kabinet mee bezig.

De voorzitter:

De heer Bisschop, uw vijfde vraag.

De heer Bisschop (SGP):

Die besteed ik graag aan mijn vrienden van het CDA. Er zitten maatregelen in ten behoeve van de landbouw, zeker, die vloerlijn, dat is helder. Ik heb gewezen op het salderen en het afromen. Dat hangt nog boven de markt en dat geeft een enorm gevoel van onzekerheid. Mijn eigenlijke vraag gaat over het meten met twee maten. Ik vind het buitengewoon knap hoe collega Geurts daaromheen draait. Is er in de ogen van de heer Geurts nu sprake van meten met twee maten, een maat voor de agrarische sector in ons model en een andere maat voor het wegverkeer? Hoe ziet de heer Geurts dat?

De heer Geurts (CDA):

Dat is helemaal geen geheim. In het model zien wij dat voor de agrarische sector heel nauwkeurig gemeten wordt en voor een aantal andere — u gaf zelf het wegverkeer aan — op een mindere manier. Mijn inzet is om dat gelijk te trekken, want ik denk dat we dat nodig hebben voor onze samenleving. Alleen, dat is gisteren niet geregeld en ook morgen niet. Dat gaat langer duren. We staan nu voor de opgave waar we nu voor staan. De inzet blijft dezelfde, zeg ik tegen de SGP-fractie; daarover zullen we niet van mening verschillen. Het is alleen niet duidelijk wanneer dat voor elkaar komt. Volgens mij zijn we er samen al sinds 2014 mee bezig en we leven nou in 2019.

De heer Moorlag (PvdA):

Ik heb in mijn bijdrage zorgen uitgesproken over de leefbaarheid en de economische vitaliteit van het platteland. Linksom of rechtsom zal de veestapel krimpen; dat is ook regeringsbeleid. Dat heeft gevolgen voor de boeren. Daar moeten goede sociale voorzieningen voor komen. Maar er zijn meer mensen werkzaam op het platteland: loonwerkers, transporteurs, mensen in slachterijen. Het CDA vindt dat er een voorziening moet komen om de nadelige sociale gevolgen voor de boeren op te vangen. Deelt de heer Geurts mijn opvatting dat er ook een voorziening moet komen voor de andere economische dragers van het platteland?

De heer Geurts (CDA):

Over dat laatste zegt mijn hart ja. Dan komt er een komma achter. Als ik het zo hoor, zeg ik "sympathiek", maar ik weet niet precies waar de PvdA-fractie dan mee komt. Ik zal ook uitleggen waar mijn aarzeling zit: als de PvdA-fractie begint

te praten over het compenseren van boeren et cetera, heb ik de situatie rond de nertsenhouderij heel sterk in mijn achterhoofd. Dat is op een asociale manier gebeurd en de PvdA-fractie heeft daar een bijdrage aan geleverd. Daar zit mijn aarzeling. De warme sanering van de varkenshouderij, die in het regeerakkoord staat, is op een veel socialere manier vormgegeven.

De heer Moorlag (PvdA):

We hebben de situatie in de veehouderij met z'n allen laten ontstaan en laten voortbestaan. Als samenleving moeten we er pal voor staan dat het op een sociale manier wordt opgelost. Deelt de heer Geurts niet mijn opvatting dat er eigenlijk een bredere agenda voor een vitaal platteland zou moeten komen, die gericht is op het versterken van de leefbaarheid en op het wegnemen van nadelige sociale gevolgen voor de transporteurs, de mensen die in slachthuizen werken en de loonwerkers?

De heer Geurts (CDA):

Nogmaals, als het zo wordt gesteld, heb ik daar sympathie voor. We moeten daar op een ander moment nog maar eens over praten. Ik denk dat de voorzitter de dialoog hierover hier niet op deze manier zal faciliteren. Ik ben absoluut bereid om daarover door te praten.

Ik sprak gisteren iemand uit Groningen over een schoolklas waarin zestien kinderen zitten, waarvan er twee van een agrarisch bedrijf komen en veertien een andere achtergrond hebben. Daar zie je al het verschil. Dat betekent ook dat in die krimpgebieden het beheer van het platteland onder druk komt te staan. Dat zien wij als CDA-fractie zeker. We hebben met elkaar een opdracht om daaraan te gaan werken. Op dit moment kijk ik heel sterk of mensen in de bouwsector en de baggersector thuiszitten, ontslagen zijn of een aanzegging tot ontslag hebben ontvangen. Daar hebben we nu voor te zorgen: dat de werkgelegenheid weer op gang komt.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Geurts. Dan geef ik nu het woord aan de heer Klaver namens GroenLinks.

□

De heer Klaver (GroenLinks):

Voorzitter, dank. De grootste crisis sinds Mark Rutte premier is; zo noemde hij het zelf. En genoeg fractievoorzitters zeiden hier, in de Tweede Kamer: dit is chefsache; de premier moet dit oppakken. De afgelopen drie weken was de premier niet uit de media weg te slaan met hoe hij erbovenop zat om dit probleem op te lossen. Vandaag debatteren we en diezelfde fractievoorzitters die er zo'n groot punt van maakten, zijn hier niet. Dit is chefsache. Dit is een enorme crisis, niet alleen voor het kabinet, maar ook voor alle fracties hier in de Kamer. Dat zeg ik zeker tegen de coalitiepartijen.

Voorzitter. Ik weet niet of dit de grootste crisis is die deze premier heeft meegemaakt. MH17 was misschien nog wel veel groter; had in ieder geval veel meer emotionele impact. Daar hebben we een fantastische crisismanager gezien. Dat wil ik hier zeggen. Maar de crisis met stikstof waar we nu

voor staan, is een crisis die ons niet overkomen is, maar die Mark Rutte, deze premier, zelf in de afgelopen jaren heeft gecreëerd. We zijn willens en wetens doorgegaan met het uitstoten van te veel stikstof. Deze crisis is door dit kabinet en de voorgaande kabinetten zelf veroorzaakt. De manier waarop zij nu wordt aangepakt, wil ik echt betitelen als een wanprestatie. Want dat is het pakket dat is gepresenteerd, dus die brief van 10 pagina's. Als die nu drie weken na de uitspraak van de rechter was gekomen, had ik kunnen zeggen: knap gedaan, heel moeilijk voor de VVD om de snelheid naar beneden te brengen, maar knap gedaan! Hier liggen nu noodmaatregelen, die ervoor zorgen dat de bouw verder kan in Nederland en dat de natuur kan herstellen. Maar als je na een halfjaar hiermee komt en nog trots bent ook op hoe iedereen over zijn eigen schaduw heen is gestapt, moet je je schamen als coalitie! Is dit het waar je na een halfjaar mee komt om de natuur te herstellen? Dit is volstrekt onvoldoende. 100 km/u rijden? Alleen overdag, terwijl we weten dat de opbrengst 20% hoger ligt als we dat ook 's nachts doen, en terwijl we weten dat we door dat te doen, in de Randstad wel zouden kunnen bouwen of in ieder geval meer zouden kunnen bouwen. En dat de natuur zich meer zou herstellen.

We gaan 100 km/u rijden, waardoor er weer ruimte vrij komt om te kunnen bouwen. Maar wat gaan we doen? Een weg aanleggen door Amelisweerd. Is dat nou wat Nederland nodig heeft: een weg aanleggen, zodat er meer stikstof uitgestoten kan worden? Alle ruimte die vrijkomt, moeten we met prioriteit inzetten voor het herstel van de natuur en het bouwen van woningen, juist in Utrecht, niet voor het verbreden van een weg.

Voorzitter. Ik zag net het interruptiedebat met de collega van D66 over onze omgang met de natuur in Nederland. Niet de natuur is het probleem, maar de uitstoot van stikstof. Ik zie hoe blij ze bij de VVD zijn met de zinnen dat de beschermde status van natuurgebieden moet worden heroverwogen, waardoor we dus plotseling kunnen gaan kijken of we natuurgebieden die status misschien kunnen afnemen. Mij wordt dan gezegd: ja maar, Jesse, die natuurgebieden gaan we toch niet in een keer asfalteren? Nee, natuurlijk niet! Dat durft zelfs de VVD niet. Maar als je die status weghaalt, gaat de kwaliteit van die natuurgebieden, die toch al zo onder druk staan, nog verder naar beneden. Over een paar jaar komen er dan projectontwikkelaars die zeggen "dat is interessant: de kwaliteit is hier nu zo slecht, misschien kunnen we dit wel wat verder ontwikkelen". Onze natuur moeten we koste wat het kost beschermen. We moeten niet minder doen om de natuur te beschermen, maar meer. Daarmee is deze paragraaf in de brief wat mij betreft onacceptabel.

Ik weet al wat het antwoord van het kabinet is, maar ik ga de volgende vraag toch stellen en er iets over zeggen. Waarom wordt er nu niets gezegd over de uitbreiding van het vliegverkeer? Ik geloof dat ik niet een van de meest favoriete politici ben van de meeste boeren in Nederland, maar ondanks alle dreigementen en alle scheldkanonnades wil ik tegen hen zeggen: we luisteren wel. Ik hoor heel goed dat jullie zeggen dat het jullie in je ziel raakt als er wordt gepraat over het verkleinen van de veestapel, waardoor jouw bedrijfsvoering wordt aangepakt, en er tegelijkertijd nog steeds wordt overwogen om een nieuw vliegveld te bouwen. Stop daarmee, kabinet. Geef aan dat Lelystad niet geopend wordt. Geef aan dat Schiphol niet kan uitbreiden. Maar dat gebeurt niet.

Er is nog iets wat ook niet gebeurt. We zijn een halfjaar verder. Ik ben er wel klaar mee, zou ik bijna willen zeggen. Ook de coalitiepartijen zeggen: wacht nog maar even tot december, wacht nog even. We zijn al een halfjaar bezig; we wachten al zo lang! De belangrijkste maatregel om te zorgen dat we kunnen bouwen en dat de natuur in Nederland herstelt, is het verkleinen van de veestapel.

Een compliment aan collega De Groot. Het was dapper hoe hij naar voren trad en zei dat we de veestapel moeten verkleinen. We moeten hem halveren, zei hij. Waar is het plan? Je kunt iets niet zomaar over de schutting gooien. Je kunt niet een stuk rood vlees richting de boeren gooien en zeggen dat we de veestapel gaan halveren, om het vervolgens niet concreet te maken.

Daarom heeft mijn fractie een wetsvoorstel ingediend. Daarin zeggen we niet dat de veestapel moet worden gehalveerd, maar dat we de stikstof die de veestapel uitstoot in 2035 moeten halveren. Zie het als een soort klimaatwet, maar dan voor de aanpak van stikstof. Daarmee leggen we wettelijk vast wat er de komende jaren moet gebeuren. Een halvering van de uitstoot. Want wat we niet nodig hebben, zijn luchtballonnetjes en losse flodders. Wat we nodig hebben, zijn wetgeving, actie en moeilijke besluiten.

Voorzitter. Ik begon met te zeggen dat het een wanprestatie is van het kabinet. Het geeft aan dat het nog een maand nodig heeft om met de vervolgmaatregelen te komen. Als je een halfjaar bezig bent om de snelheid op snelwegen een beetje te verlagen, dan vraag ik mij af wat je nog in een maand kan doen op zo'n groot twistpunt als de intensieve veehouderij. En ik vraag me af hoe houdbaar de plannen zijn die er nu liggen.

Tot slot wil ik daar de volgende vraag over stellen. Is het kabinet bereid om over het voorliggende pakket voorlichting te vragen aan de Raad van State?

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Klaver. Dan geef ik nu het woord aan de heer Harbers namens de VVD.

□

De heer Harbers (VVD):

Voorzitter. Sinds de uitspraak van de rechter over het stikstofprobleem ligt de vergunningverlening voor bouwprojecten stil. Voor de VVD is het belangrijk dat we op korte termijn alles doen om te voorkomen dat bouwvakkers hun baan verliezen. De woning-, weg-, en waterbouw moeten weer op gang komen. Alleen dat maakt dat een rotmaatregel als het verlagen van de maximumsnelheid overdag te accepteren is voor de VVD.

De snelheid overdag gaat omlaag, maar voor het kabinet is nog steeds topsnelheid geboden. De bouw heeft geen dag te verliezen om de vergunningverlening weer op gang te krijgen. Iedere dag telt, ook voor het indienen van de noodwet en de spoedwet. Op welke korte termijn kunnen wij deze verwachten?

De heer Kuzu (DENK):

We hebben de afgelopen dagen natuurlijk kennis mogen nemen van de manier waarop de VVD omgaat met de uitdaging van de stikstofproblematiek in Nederland. In de onderzoeken zie ik dat 6% van de stikstofdepositie wordt veroorzaakt door vervoer en 46% door de veehouderij. Je zou toch veel meer kunnen winnen als je inzet op de veehouderij in plaats van het verlagen van de maximumsnelheid op de snelwegen? Is de keuze van de VVD een inhoudelijke keuze of is het een partijpolitieke keuze, omdat bijvoorbeeld het CDA en de ChristenUnie dat absoluut niet wilden?

De heer Harbers (VVD):

Het is en-en. De urgentie maakt dat je nu maatregelen nodig hebt die op korte termijn effect hebben, zodat de bouw door kan. Tegelijkertijd — daar kom ik straks op — moet je ook maatregelen nemen voor de landbouw om ervoor te zorgen dat er minder stikstof wordt uitgestoten. Het is en-en.

De heer Kuzu (DENK):

Dat veronderstelt dat de heer Harbers denkt dat maatregelen die genomen kunnen worden voor de veehouderij op korte termijn helemaal niets oplossen. Dat is natuurlijk klinkklare onzin. Dat weet de heer Harbers ook. Ik vraag hem nogmaals waarom de VVD niet kiest voor maatregelen die gericht zijn op het terugdringen van de veestapel, in plaats van het verlagen van de maximumsnelheid op de snelweg. De maximumsnelheid was in het verleden een speerpunt en een belofte van de VVD. Waarom laat u de automobilisten in de steek?

De heer Harbers (VVD):

Het is en-en. Maar ik heb ook in het vorige debat al gezegd dat we geen koeienprobleem hebben, maar een stikstofprobleem. Alles wat we kunnen doen in de landbouw om te helpen de stikstofuitstoot naar beneden te brengen, moeten we ook doen. Maar die maatregelen nemen vaak iets meer tijd in beslag. Een maatregel die wel op kortere termijn kan, bijvoorbeeld het voer, zit hier ook in.

De voorzitter:

Mevrouw Ouwehand, uw laatste vraag.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Ja, voorzitter, helaas ben ik er snel doorheen. Ik hoor de VVD zeggen dat ze alles wil doen om de bouw weer vlot te trekken. Ik heb daar twee vragen over. Waarom doet de VVD dat dan niet? Of heeft de VVD de analyse niet gelezen? Daarin staat dat dit pakket nog slechter is en dus juridisch nog onhoudbaar dan de afgewezen Programmatische Aanpak Stikstof. Hoe kijkt de VVD naar het dreigende verlies van de derogatie als gevolg van de veel te grote mestproductie en het falende stikstofbeleid van dit kabinet? U weet wel, de derogatie is de uitzondering voor Nederland om meer mest te mogen uitrijden dan boeren in andere Europese landen.

De heer **Harbers** (VVD):

Door deze maatregelen, waarbij de stikstofruimte in het stikstofregister kan, ga je de juridische onderbouwing van bouwprojecten juist verbeteren. Het is een-op-een helder, bij iedere vergunning, waar de stikstofruimte vandaan is gekomen. Dat houdt beter stand voor de rechter dan de PAS.

Sorry, wat was de tweede vraag, in één woord?

De **voorzitter**:

Tja, dat is bij mevrouw Ouwehand ...

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Het dreigende verlies van de derogatie; de uitzondering die Nederland heeft in de mestregels.

De heer **Harbers** (VVD):

O ja, de derogatie. De derogatie in het mestbeleid gaat om uitstoot. In de kabinetsbrief staat dat we inzetten op emissiearme landbouw en boeren daarin gaan ondersteunen. Je kunt dan met een heel mooi pakket komen dat de problemen in de toekomst steeds verder terugdringt.

Voorzitter. De maatregelen die nu voorliggen om de bouw weer vlot te trekken, zijn snel te nemen. Maar Nederland zal op termijn blijven vastlopen als we op de huidige rigide manier blijven omgaan met Natura 2000-gebieden. De opschoning van de instandhoudingsdoelen is hoognodig en het schrappen of herindelen van die gebieden ook. Dat geldt ook voor de aankondiging dat de Wet natuurbescherming wordt gewijzigd, zodat de definitie van "significante verstoring" niet meer verdergaat dan de Habitatrictlijn. Ook dit onderdeel van de maatregelen kan en mag je niet op de lange baan schuiven. Hoe gaat de minister dit met de grootste spoed oppakken? Het is goed om tijdens deze opschoningsoperatie de aanwijzing van nieuwe gebieden of doelen stil te leggen. Kan de minister aan de Kamer binnenkort een lijst verstrekken van lopende aanwijzingen en wijzigingsbesluiten, zodat volstrekt duidelijk is wat voor de korte termijn is stilgezet?

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Als ik de heer Harbers zo hoor, begrijp ik het enthousiasme dat ik gisteren bij de heer Dijkhoff zag steeds beter. Begrijp ik het nou goed dat de Natuurbeschermingswet wordt aangepast? Ik heb dat niet in de brief gelezen, of ik heb eroverheen gelezen.

De heer **Harbers** (VVD):

Dat staat in de brief, halverwege bladzijde 2: voor activiteiten die geen significante gevolgen kunnen hebben voor Natura 2000-gebieden hoeft geen Natura 2000-vergunning meer te worden aangevraagd. Dat moet nu wel en die gaat verder dan de Habitatrictlijn.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Dat betekent dus dat er ook gesleuteld gaat worden aan de Natuurbeschermingswet om dit juridisch mogelijk te maken. Dit gaat dus niet over de bestaande mogelijkheden, zeg ik

tegen D66. Het gaat over het aanpassen van de Natuurbeschermingswet. Dit is een regelrechte aanval op de natuur. Ik zeg tegen de heer Harbers dat niet de natuur het probleem is, maar de uitstoot van stikstof. Wanneer gaat de heer Harbers nou eens inzien dat we de natuur niet moeten opdoeken, maar juist moeten versterken? En welke natuurgebieden wil de heer Harbers dan opdoeken?

De heer **Harbers** (VVD):

Ik sta hier omdat er een stikstofprobleem is. Dat probleem erkent de VVD. Ik sta hier een brief te verdedigen waarin ook staat dat stikstofruimte die beschikbaar komt voor 30% naar de natuur gaat. Maar we moeten reëel zijn met elkaar. We weten dat er in Nederland gebieden zijn die — al haal je alle activiteiten in de omgeving weg, zorg je ervoor dat er niemand meer woont of rijdt en dat alle bedrijven dichtgaan — nog steeds niet te redden zijn. Dan moet je realistisch zijn met elkaar. Je moet dan zeggen: wat niet te redden is, moet je ook niet willen beschermen. Je moet dan kijken of je natuur op een andere plek robuuster kunt maken, ergens waar je een goed Natura 2000-gebied hebt. Misschien moet je daar wat herindelen.

Ik heb nieuws voor de heer Klaver: er wonen gewoon 17 miljoen mensen in dit land. Die 17 miljoen mensen willen heel normale dingen. Ze willen wonen, ze willen werken, ze willen een baan, ze willen dat er ergens een bedrijf is, en ze willen inderdaad ook nog naar hun werk kunnen komen of bij hun familie kunnen komen. Dan moet je realistisch zijn in het natuurbeleid. Als zelfs dat soort dingen niet meer kunnen, moet je kritisch zijn over de natuurdoelen die we met elkaar willen nastreven. Dat gaat niet tegen de natuur in. Dat betekent dat je aan de ene kant zegt: wat niet te handhaven is, kun je niet handhaven. Die natuurwet moet je dan maar even serieus nemen. Aan de andere kant zeg je: zorg ervoor dat je de natuur die je wel hebt robuuster en steviger maakt.

De heer **Klaver** (GroenLinks):

Ik heb nieuws voor de heer Harbers: we wonen hier met 17 miljoen mensen in een heel klein landje dat steeds verder volgebouwd wordt met allerlei industrieterreinen. Die 17 miljoen mensen willen allemaal kunnen ontspannen, zelfs de grootste criticasters over natuur vinden het heerlijk om daar op zondag te kunnen wandelen en om daar met de kinderen naartoe te gaan om te spelen. De natuur die we moeten beschermen waar de heer Harbers het over heeft, moesten we sowieso al beschermen. Die Natura 2000-gebieden in Nederland moeten we sowieso beschermen. Maar om nu te zeggen dat we sommige stukken natuur gaan weghalen, vind ik niet één stap te ver, maar dat vind ik, om eerlijk te zijn, onbegrijpelijk. Het CDA zei altijd dat we over het Wierdense Veld maar eens moeten nadenken. Moeten we dat niet opdoeken of anders gaan indelen? Kan de heer Harbers de natuurgebieden noemen die misschien maar moeten verdwijnen?

De heer **Harbers** (VVD):

Even één ding: ik geniet ook van die natuur. Iedere VVD'er geniet van de natuur. Ik ga graag in het weekend een eind wandelen in de natuur. Maar als je naar de huidige Natura 2000-gebieden kijkt, is het onhaalbaar om al die gebieden in deze staat te houden. En gelukkig is er ook nog heel veel

ander mooi Nederland omheen. Het Wierdense Veld is genoemd, maar er zijn ook gebieden waar je überhaupt nooit uitkomt, omdat het een gordiaanse knoop is, zoals de Grevelingen. De kwaliteit van het water in de Grevelingen moet hoognodig verbeterd worden. Dat lijkt me een fantastisch doel. Als je dat doet, dan loop je het risico dat een paar plantjes op het land daaromheen gaan verdwijnen. Daar kom je dus nooit meer uit, want die plantjes zitten de ontwikkeling in de weg. Dan moet je dus kiezen wat je wel wilt handhaven en wat niet. Ik denk dat je misschien een heel eind zou komen als je nu inzet op de waterkwaliteit en in ruil daarvoor zegt dat we dat op land nooit meer redden.

De voorzitter:

Laatste vraag, de heer Klaver.

De heer Klaver (GroenLinks):

Ja, voorzitter, tot slot. Ik geloof het bijna niet. Ik geloof ook bijna niet — D66 blijft zitten — dat ze ermee hebben ingestemd dat natuurgebieden werkelijk kunnen verdwijnen. Ik dank de heer Harbers zeer dat hij aangeeft dat het Wierdense Veld en de Grevelingen bedreigd worden, maar ik zou hem toch willen vragen welke andere gebieden hij nog voor zich ziet, waarvan hij zegt: dit zijn van die gebieden waarvoor we echt moeten kijken of die beschermde status er niet vanaf moet.

De heer Harbers (VVD):

Dat is om te beginnen nu de hele opschoningsoperatie. Er zijn doelen, ook later toegevoegd in beheerplannen, die niet rechtstreeks uit de habitattypen van de Europese Commissie volgen. Het zijn hele mooie opgaven en uitdagingen voor het kabinet om ons dat voor te schotelen.

De heer Futselaar (SP):

Dit is in zekere zin een hypothetische discussie, want Brussel zal natuurlijk nee zeggen; dat weet vrijwel iedereen in deze zaal. Ik wil de vraag dus wat breder stellen. Wat mij de afgelopen lange maanden, toen wij wachtten op kabinetsbeleid, het meest heeft gestoord, afgezien van de lengte, is het voortdurende geprofileer van coalitiepartijen op deze onderwerpen en het gelek van proefballonnetjes in de media. Het een na het ander. De een zegt: de veestapel moet halveren. De ander zegt: er hoeft helemaal niks aan de veestapel te gebeuren. En nu zien we een brief waarin coalitiepartijen selectief passages lezen. De een zegt: we gaan lekker hakken in de Natura 2000-gebieden — de verlanglijstjes komen al op — en de ander zegt: alleen als op natuurlijke wijze een plant verdwijnt, kunnen we het misschien overwegen. Mijn vraag aan de heer Harbers is: wanneer houdt de coalitie op met profileren op dit onderwerp? Wanneer gaat u nu eens met elkaar zitten en bouwen aan een oplossing? Want hier heeft echt helemaal niemand iets aan.

De heer Harbers (VVD):

Ik proef een verwijt bij de heer Futselaar. Daarom citeer ik letterlijk uit de brief van het kabinet; een kabinet gesteund door vier coalitiepartijen. Dit is de opgave, deze brief, en dit zijn de maatregelen die op de kortste termijn moeten worden uitgewerkt.

De voorzitter:

Gaat u verder.

De heer Harbers (VVD):

Bij landbouw is "emissiearm" het nieuwe leidende principe en niet "kringlooplandbouw". Kringlooplandbouw kan een hele goede uiting zijn van emissiearm, maar het is niet per definitie het uitgangspunt. Alles wat leidt tot minder stikstof, helpt dit probleem op te lossen. Ook daarvoor is geen tijd te verliezen. Focus dus niet alleen op een goede financiële regeling voor boeren die willen stoppen, maar focus vooral ook op een goede regeling voor hen die willen verplaatsen of voor hen die juist willen doorgaan en uitbreiden. Ook is het goed dat de ontwikkelingsruimte geborgd gaat worden. Wanneer heeft het kabinet dit pakket regelingen rond? Hoe snel worden innovatieve technieken toegelaten die nu soms nog verboden worden in wet- en regelgeving? Wanneer kan de sector een lijst krijgen van nieuwe, innovatieve technieken die beschikbaar zijn om de stikstofuitstoot te beperken?

Voorzitter. Dan het hele vraagstuk van meten en weten en rekenen. Kort en goed: het kabinet heeft een stap gezet om de moties van de collega's Lodders en Geurts over uitbreiding van het meetnet op te volgen. Die uitbreiding van het meetnet is een begin. Maar er moet meer dan de meetpunten die er dit jaar al bij zijn gekomen. Er moet ook echt onderzocht worden wat de buitenlandse modellen doen in de Nederlandse situatie. De in te stellen commissie moet ook daarop worden ingericht. Graag een reactie.

Het kabinet moet ook alles op alles zetten om die misschien wel duizenden projecten die wel door kunnen gaan, ook nu al, zo snel mogelijk vlot te trekken. Hierbij moeten gemeenten en provincies maximaal worden ondersteund. Ik begrijp dat daar een heel team ambtenaren voor beschikbaar is. Hoe worden die op dit moment zo maximaal mogelijk ingezet bij gemeenten? En hoe worden nu ook snel alle mogelijkheden voor de ecologische onderbouw benut, in het bijzonder bijvoorbeeld ook voor duurzaamheidsprojecten die nog steeds spaak lopen op de stikstof, terwijl de uitstoot daarmee in de toekomst naar beneden gaat? Dat moet je kunnen onderbouwen, en dat moet op de kortst mogelijke termijn.

Voorzitter. Het lijkt erop dat de minister nu de juiste stappen zet om de pfas-problematiek op te lossen. Dit is goed, want haast is geboden. Hier telt letterlijk iedere dag. Iedere dag dat het sneller kan dan 1 december: ik vraag de minister om dat te doen. Kan zij aangeven of een nieuwe tijdelijke norm misschien komende week of de komende dagen al beschikbaar kan zijn? Daarnaast hoor ik graag van de minister of de rijksbaggerdepots voldoende capaciteit hebben om de hoeveelheden baggerspecie die nu weer vrijkomen, op te slaan. En begrijp ik goed dat per 1 december de aangepaste norm gaat gelden voor grond- en baggertoepassing onder grondwater en oppervlaktewater?

Tot slot. Hebben wij goed begrepen dat de metingen uit de landelijke inventarisatie ook door gemeenten dan wel door andere partijen gebruikt mogen worden voor hun bodemkwaliteitskaarten, om kosten te besparen, dubbel werk te voorkomen en op deze manier dus ook de snelheid erin te houden?

De heer **Moorlag** (PvdA):

Ik heb er ook moeite mee dat de coalitiepartijen zo'n verschillende uitleg geven aan de brief. De samenleving schreeuwt om een vertrouwenwekkende aanpak, maar ook om een effectieve aanpak. Daarover heb ik een vraag aan de heer Harbers. Het RIVM stelt dat het voorgestelde maatregelenpakket niet effectief genoeg is voor het westen van het land. De effecten van het voerpakket zullen pas eind 2020 merkbaar zijn. Is het voor de heer Harbers acceptabel dat de woningbouwopgave in de Randstad, in het westen van het land nog zolang stil blijft liggen?

De heer **Harbers** (VVD):

De heer Moorlag maakt er nu van: het hele westen van het land. Bij mijn weten gaat het probleem over een kleiner gebied, vlak bij Den Haag. Dat staat ook in de brief van het kabinet. En in grote delen van de Randstad kan er meer. En ja, op termijn kom je er niet helemaal uit in de Randstad. Voor de komende maanden, voor het komende jaar kun je hiermee vooruit. Maar er is veel meer nodig. Daarom moeten er meteen in december weer aanvullende maatregelen komen, om een drempelwaarde verder te kunnen onderbouwen en om de woningbouw in die delen van de Randstad waar het op termijn, ergens volgend jaar, weer gaat knellen, weer mogelijk te maken. Het is en-en-en: nu de korte termijn, op heel korte termijn plannen voor de middellange termijn en veel meer doen voor de lange termijn om te voorkomen dat je ooit weer op deze manier vastloopt. Vandaar de kritische blik naar de Natura 2000-gebieden.

De **voorzitter**:

Tot slot.

De heer **Moorlag** (PvdA):

Er is al een halfjaar verloren gegaan. De boeren staan op hun achterste benen. VNO-NCW ook. Als VVD moet je wel heel erg je best doen om VNO-NCW in de gordijnen te krijgen. Bouwend Nederland staat op de achterste benen. Mijn vraag aan de heer Harbers is: ligt hier niet gewoon een veel te slap verhaal om de vergunningverlening weer op gang te brengen?

De heer **Harbers** (VVD):

Nee, er ligt hier een verhaal met maatregelen die stikstofruimte opleveren om de bouw, de weg- en waterbouw en de noodzakelijke waterverdediging, dus de kust- en de dijkversterking, zo snel mogelijk mogelijk te maken. Wat ons betreft is het superurgent. Het moet binnen dagen en weken. Dit mag geen maanden duren.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Harbers. O, de heer Wilders heeft een vraag.

De heer **Wilders** (PVV):

Ik ben heel erg blij dat de heer Harbers zegt dat ook VVD'ers van natuurgebied houden. Als ze dan op zaterdag of zondag

graag daarnaartoe gaan, dan kunnen ze dat vanaf volgend weekend allemaal met de bakfiets doen, om te genieten van de prachtige natuur. Maar ik zou collega Harbers de volgende vraag willen stellen. RTL Nieuws heeft een soort verslag gemaakt van hoe het de afgelopen dagen binnen de coalitie is gegaan. Van wie denkt u dat de volgende quote is? "Als ik hiermee instem, kan ik mijn partij wel opheffen." Ik zal u een beetje op weg helpen. Het was iemand die dat gezegd heeft tijdens het coalitieoverleg van afgelopen maandag.

De heer **Harbers** (VVD):

Ik heb zelf het artikel gelezen, maar ik was niet bij dat overleg, dus ik moet maar aannemen dat het de premier was.

De heer **Wilders** (PVV):

En wat vond u van die suggestie van de premier?

De heer **Harbers** (VVD):

Nou, dat ik dat ga voorkomen. En gelukkig zijn er ook heel veel VVD'ers die, als zij voor de keuze gesteld worden tussen de maximumsnelheid, banen in de bouw en het risico dat bouwvakkers straks met kerst werkloos thuis zitten, wel weten wat ze moeten kiezen. Dan kiezen ze voor de banen, voor de bouw en voor iedereen die wacht op zijn nieuwe huis of op een nieuwe weg, die voorkomt dat hij in de toekomst in de file blijft staan.

De heer **Wilders** (PVV):

Weet u, over de verlaging van die 130 km/u heeft collega Harbers in een debat niet zo lang geleden gezegd, toen een andere collega daarnaar vroeg, dat het verlagen van die 130 voor de VVD niet de oplossing was. Dat waren uw letterlijke woorden. U heeft lachend borden in heel Nederland opgehangen, van de minister tot aan de premier. Daarachter stonden allemaal VVD'ers met allemaal borden met 130. U staat compleet voor aap, voor de honderdste keer. Er komen nu borden met 100 erop en met de tekst "met dank aan de VVD" eronder. Komt u niet aan met het verhaal dat dit is vanwege de banen, want u heeft het probleem zelf veroorzaakt. U heeft het probleem zelf veroorzaakt! U had er met één pennenstreek voor kunnen zorgen dat de normen werden verhoogd. Dat had u een halfjaar geleden al kunnen doen. Dat had uw partij het afgelopen jaar of halfjaar al kunnen doen. Waarom heeft u dat niet gedaan? Wat zegt u tegen al die VVD'ers die op u hebben vertrouwd dat ze 130 zouden mogen gaan rijden en die nu blij mogen zijn dat ze op vier-, vijfbaanswegen 100 km/u mogen rijden. Dat is toch te belachelijk voor woorden? Het helpt niet voor de natuur. Het helpt niet voor het milieu. De stikstof daalt al. Het is nergens voor nodig. En u piepelt ze gewoon. U voert gewoon de agenda van GroenLinks uit.

De heer **Harbers** (VVD):

Niemand hoeft er blij mee te zijn. Ik denk niet dat ik straks zelf blij achter het stuur stap om, zoals de heer Wilders zegt, met 100 km/u te sukkelen. Maar tegelijkertijd hoor ik nu voor de zoveelste keer van de heer Wilders dat we die norm maar gewoon moeten verhogen. Alsof dat zekerheid biedt

aan iedereen die wil gaan bouwen. Er zijn op dit moment heel veel mensen die een vergunning hebben voor hun bedrijf en die nog altijd de dreiging hebben dat er een handhavingsverzoek bij de rechter komt en dat de rechter dan gaat zeggen: ja, die vergunning kan ook eigenlijk niet, want er is onvoldoende gedaan voor de natuur. Je kunt die norm niet zomaar verhogen en negeren dat de rechter heeft gezegd dat je gewoon moet bewijzen wat je doet aan natuurcompensatie. Dat vind ik zo jammer, want dat mis ik in het voorstel voor de noodwet van de heer Wilders. De heer Wilders gaat een lijstje bijhouden. Als iemand wil bouwen, dan mag dat van hem en hoeft diegene dat alleen maar te melden. Maar wat denkt hij dat er met die meldingsplicht gebeurt? Dat wordt op een lijstje bijgehouden. Als het komende halfjaar of jaar voorbij is, dan moet je gaan turven wat er nog voor de natuur gedaan moet worden om al die dingen die zijn doorgegaan, mogelijk te maken. Dan kies ik liever voor maatregelen die nu duidelijk maken hoe je de stikstofuitstoot naar beneden brengt en hoe je daarmee de natuurgebieden, ook de natuurgebieden die we willen houden, redt. Dan is het van meet af aan duidelijk. Dat kan de komende weken duidelijk worden als de noodwet hier in de Kamer wordt behandeld. Daarmee bied je al die mensen die straks een vergunning hebben de echte juridische zekerheid dat zij niet meer nat gaan voor de rechter.

De heer Wilders (PVV):

Dat is een heel technisch antwoord. Ik denk dat mensen thuis er echt helemaal niets meer van snappen. De VVD had dit gewoon kunnen regelen. Dat had ze allang moeten doen. Als je tekent voor 130 km/u, als je daarmee trots het land in gaat en je halve kabinet meeneemt om bij een snelweg een bord van 100 te veranderen in 130, dan heb je wat aan de kiezer uit te leggen als je dat niet doet. Dan moet u hier niet met een technisch verhaal komen over een meldplicht en vergunningsplicht. U had er gewoon met een noodwet voor kunnen zorgen dat die regels en die normen omhoog gingen. Het kabinet had dat een jaar geleden kunnen doen. Dat had gewoon gekund. Wij zijn hier de baas. Niet Europa is hier de baas. Niet de rechters zijn hier de baas. Wij zijn hier de baas. Dat had u moeten doen. Dat u dat niet heeft gedaan, is een enorme wanprestatie.

Ik heb nog één vraag aan vertegenwoordiger Harbers van de VVD. Hoelang denkt u dit nog vol te houden? Hoelang denkt u dit grapje nog vol te houden? Ik zal die vraag dadelijk ook aan de premier stellen, dan kan hij zich alvast voorbereiden. Er komen nog weet ik hoeveel dossiers aan, van de boeren, van de mest en van de luchtvaart. U hebt gehoord wat de collega van D66, de heer De Groot, zei. De heer De Groot zegt: dit is pas de amuse van het zevengangendiner. De amuse van het zevengangendiner! Met andere woorden: let op VVD, en let op CDA met je boeren, you haven't seen anything yet. Dit is nog maar het begin van wat we hebben gezien en u bent nu al op uw knieën. U loopt nu al kruipend achter D66 aan, door die 130 kilometer even de prullenbak in te gooien. Hij dreigt gewoon dat er nog veel meer aankomt! Hoelang houdt u dit vol? Hoelang laat u zich gijzelen door de agenda van links? Wanneer toont u weer een keer ruggengraat en staat u voor uw kiezers?

De heer Harbers (VVD):

Er is maar één gang en dat is minder stikstof. Daar doen we een paar dingen voor. Daar treffen we nu een paar maatregelen voor die al heel snel werken, en volgende maand is er hopelijk een pakket dat leidt tot die drempelwaarden. Maar ik wil nog even terugkomen op de wet van de heer Wilders. Ik heb hem nergens zien bestrijden dat er natuurcompensatie nodig is. Dat beoogt zijn wet ook, alleen op een wat minder slimme manier. Laat ik hem maar de hele korte samenvatting geven, voordat het te technisch wordt: de VVD kies voor de noodwet en de spoedwet van het kabinet en niet voor de kop-in-het-zandwet van de heer Wilders.

De heer Wilders (PVV):

De VVD kiest voor links. De VVD kiest voor leugens. De VVD kiest voor de agenda van "van 130 naar 100". De VVD kiest ervoor om dadelijk de boeren te pakken. De VVD kiest ervoor om voor de honderdste keer te laten zien dat zij niet te vertrouwen is, na de €1.000 voor de Nederlander en alle andere beloftes. U kiest voor links, en waarom? Omdat u aan de macht wilt blijven. Als u twee jaar geleden, in 2017, de PVV niet buitenspel had gezet, als u er niet voor had gezorgd dat u over links moest en samen moest regeren met vreselijke partijen als D66, als u was gegaan voor de winnaar van de verkiezingen — dat waren wij toen ook — dan had u dit niet hoeven doen. U heeft zichzelf in de problemen gebracht door niet over rechts maar over links te gaan. En nu wordt u gegijzeld. U wordt gegijzeld en u bent de knip voor de neus niet waard.

De heer Harbers (VVD):

De VVD kiest voor de banen van de bouwers. Ik hoop dat de heer Wilders ons daarbij steunt.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan wil ik eigenlijk twee minuten schorsen voordat ik het woord geef aan mevrouw Dik-Faber van de ChristenUnie.

De vergadering wordt van 12.31 uur tot 12.36 uur geschorst.

De voorzitter:

Ik geef het woord aan mevrouw Dik-Faber namens de ChristenUnie.

Mevrouw Dik-Faber (ChristenUnie):

Voorzitter, dank u wel. Ons land heeft te maken met de stikstofcrisis en het kabinet zet nu de noodzakelijke stappen om de situatie op de korte termijn vlot te trekken. Dat is hard nodig om perspectief te bieden aan bouwers en aan boeren die de crisis nu het meest concreet voelen. Ik heb hun verhalen ook gehoord tijdens twee gespreksavonden in Bedum en Apeldoorn die de ChristenUnie heeft georganiseerd; en er volgen nog meer.

Ik denk ook aan de natuur, want ook die voelt de crisis. Onze manier van leven put de schepping, onze natuur uit. Niet alles kan. Als we de natuur willen behouden, als we duurzaam het goede leven willen leven, dan zullen we

andere keuzes moeten maken en samen moeten zoeken naar een nieuwe balans. En dat zijn de eerste stappen.

De meest opvallende en effectieve maatregel op korte termijn is de verlaging van de maximumsnelheid. Wanneer treedt deze in werking? De ChristenUniefractione snapte dat deze maatregel van iedereen iets vraagt, maar — het is ook al gememoreerd — hiermee kan wel de bouw van heel veel woningen doorgaan. We dragen allemaal ons steentje bij omdat we weten hoe belangrijk een dak boven je hoofd is. Het belangrijkste is nu dus dat de bouw op gang komt. Dat heeft prioriteit.

In Nederland voeren we dagelijks een strijd tegen het water. Dijken moeten worden verhoogd. Zand wordt opgespoten aan de kust. De ChristenUnie staat daarom achter de noodwet die het kabinet in voorbereiding heeft. De juridische houdbaarheid van zo'n noodwet is dan wel cruciaal. Heeft het kabinet er vertrouwen in dat de Raad van State deze wet niet in strijd acht met de Natura 2000-wetgeving?

Voorzitter. Ik wil de minister-president en de minister van Landbouw bedanken voor het gesprek dat zij met de boeren hebben gevoerd. Ik denk dat die dialoog heel hard nodig is. De toekomst van onze landbouw ligt wat de ChristenUnie betreft in kringlooplandbouw. Innovaties kunnen dat ondersteunen. Kringlooplandbouw is niet van de ene op de andere dag gerealiseerd en we begrijpen dat het voerspoor op de korte termijn de ruimte biedt die we nu zo hard nodig hebben. Het is goed dat het kabinet daarbij werkt met doelvoorschriften waardoor boeren worden aangesproken op hun professionaliteit en deskundigheid. Kan de minister bevestigen dat dit uiteindelijk niet kostprijsverhogend werkt maar dat minder eiwit in het rantsoen zelfs ook voordeliger kan zijn?

Voorzitter. De ChristenUnie wil niet minder natuur maar we willen een sterke en robuuste natuur. Daarom is het goed dat bij elke stap die wordt gezet een deel via afroming aan de natuur ten goede komt. Ook wordt er 250 miljoen geïnvesteerd in natuurherstel, voor het eerst na meerdere kabinetten. Dat is allemaal winst voor de natuur en daar is mijn fractie blij mee. Tegelijkertijd spreekt het kabinet in de brief over aanpassingen in de beschermde status van natuurgebieden. Daarover wordt een gesprek met de Europese Commissie gevoerd. Kan de minister schetsen welk proces haar voor ogen staat?

Voorzitter. Niet alleen de bouw maar ook de waterschappen hebben last van de strenge normen voor pfas. De minister voor Wonen en Milieu heeft een aantal maatregelen genomen maar mijn fractie mist hier wel de urgentie. Wat betekenen de maatregelen concreet voor de bouwers en de grondbedrijven? Ik sprak een aannemer wiens orderportefeuille met 90% was teruggelopen. Hij staat gewoon echt voor een faillissement en moet mensen gaan ontslaan. Elke dag telt.

Voor 1 december komt het RIVM met de landelijke achtergrondwaarde. Gemeenten moeten bodemkwaliteitskaarten maken, maar wat kan de minister doen om gemeenten die al genoeg op hun bordje hebben te ondersteunen hierin? Moet er niet een verbod op pfas komen, in the end, zoals een bouwondernemer mij vroeg, want anders is het dweilen met de kraan open.

Voorzitter. Wij bespreken vandaag de kortetermijnmaatregelen maar er zullen ook oplossingen moeten komen voor de langere termijn. Voor de ChristenUnie geldt daarbij dat alle sectoren hieraan bijdragen. Boeren die vooruit willen in ons land willen we perspectief geven. Zij moeten kunnen rekenen op ondersteuning om een stap te kunnen zetten richting kringlooplandbouw.

Voorzitter. Tot slot. De mens kreeg van God de verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor Zijn schepping. Dat betekent zorgen voor balans tussen de ambities, de dromen en de wensen van mensen en de ruimte en bescherming die de natuur nodig heeft, zodat we op een goede manier kunnen leven op deze aarde en op een goede manier kunnen leven in dit land. Het is aan ons om te kiezen voor het goede leven met elkaar en met de natuur.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Dik-Faber. Dan geef ik nu het woord aan de heer Van Otterloo namens 50PLUS.

De heer Van Otterloo (50PLUS):

Dank u wel, voorzitter. Ik moet constateren dat wij eigenlijk niet heel veel meer zijn opgeschoten in vergelijking met het vorige debat dat wij hebben gevoerd, maar dat geldt denk ik ook voor de bijdrage van de Kamer. In dat opzicht zitten wij eerder te wachten op vooruitgang dan op herhaling van zetten. Als ik kijk naar de brief zijn wij in dringende — ik zal niet zeggen blijde — verwachting van de werkelijke voorstellen van het kabinet. Wij hebben de vorige keer namelijk ook gevraagd om een Raad van State-proof beleid.

Wij hebben niet alleen een stikstofcrisis, maar wij hebben ook een echte woningcrisis. Als het de woningbouw vlot trekt, met name in de Randstad, vinden wij van 50PLUS het niet het grootste probleem dat wij niet meer 130 km/uur kunnen rijden. Om het even simpel te zeggen, het is een no-brainer: als je daarmee de woningbouw vlot trekt, als je daarmee de verkeersveiligheid vergroot, als je daarmee zelfs de doorstroming vergroot, als je daarmee zorgt dat mensen een huis krijgen in plaats van een hoop discussie over stikstof. In dat opzicht moet de ratio hier prevaleren boven het gevoel, want ik begrijp best dat heel veel mensen het prettig vinden om hard te rijden. Dat geldt ook voor mij, maar ik heb het er graag voor over als dat betekent dat daarmee hier meer huizen gebouwd kunnen worden.

Maar tegelijkertijd vind ik het dan ook noodzakelijk — en dat mis ik in de brief — dat er ook in de natuur geïnvesteerd wordt om de stikstof eruit te halen waar het kan. Dat geldt dus zeker voor de gebieden bij de Randstad. Daar de stikstof eruit halen en daar meer geld erin stoppen. En dat krijgt nu heel weinig aandacht.

Ik vind ook dat het probleem van de pfas in dit debat weinig aandacht krijgt, want dat raakt niet alleen de natuur maar ook direct onze eigen gezondheid. Bij ammoniak kun je zeggen dat het ook onze gezondheid raakt, maar de pfas raakt nog veel sterker onze gezondheid. Wij zijn ervoor om

de aanbevelingen van het expertisecentrum te volgen en tegelijkertijd ook duidelijk te maken dat heel snel het vervoer weer op gang kan komen. Dit onder het motto dat je gebieden niet vervuult, dat je in de bestaande gebieden het bestaande niveau op peil houdt, dat dit met vervoer kan plaatsvinden en dat er juist allerlei activiteiten kunnen worden ondernomen. Ik denk aan de problemen waar de waterschappen, de drinkwaterbedrijven mee zitten, dat het daar eruit gehaald kan worden en dat je dat op een andere plek kunt doen. Want daarmee wordt Nederland meer geholpen dan met een debat hier over de vraag of er wel of geen stikstofcrisis is, of dat er bovennatuurlijke krachten zijn die zorgen dat wij onder een ammoniakdeken zitten. Dat helpt allemaal niet bij het vinden van een oplossing.

Voorzitter. In de vorige bijdrage heb ik ook gewezen op het feit dat er nog heel veel niet gebruikte vergunningsruimte is. Daar moeten wij toch echt iets mee doen. Wij kunnen wel onder het motto "never waste a good crisis" zeggen dat wij het eerst even nog veel erger laten worden, om dan nog rigoureuzere maatregelen te nemen, maar dat lijkt mij niet de juiste weg. Dus zorg dat de boeren schadeloosgesteld worden voor het verlies van ongebruikte ruimte en zorg dat zij kunnen doorgaan.

Daarbij maken wij overigens wel onderscheid, als wij het hebben over dé boeren. Er zijn heel grote bedrijven —kijk ook naar het onderzoek van Follow the Money — die heel veel euro's aan subsidie opslokken, en er is het overgrote gedeelte van de kleine bedrijven, die helemaal niet zo afhankelijk kunnen zijn van subsidie. Wij maken nadrukkelijk onderscheid tussen de grote en de kleine bedrijven. Wij vinden dat met name de kleine bedrijven, die ons land werkelijk voeden, ontzien moeten kunnen worden waar het kan, en dat eventueel verplaatsing ook tot de mogelijkheden behoort.

Ik dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Otterloo. Dan geef ik nu het woord aan de heer Van Haga.

De heer Van Haga (Van Haga):

Voorzitter. Het is goed dat er een paar maatregelen zijn bedacht waarmee we de door onszelf gecreëerde crisis bij de boeren en de bouw tijdelijk kunnen verhelpen. Maar het zijn noodoplossingen en het is niet structureel. Bovendien zijn ze onnodig generiek, want een elektrische auto of een waterstofauto stoot helemaal niets uit en die zou juist beloond moeten worden. Ik hoor graag of er een uitzondering mogelijk is.

Het stikstofdebat bedreigt boeren en bouwers in hun bestaan en daarmee de hele Nederlandse economie. Dat had nooit mogen gebeuren. Want waar gaat het natuurlijk echt mis? Dat is op het moment dat we die 166 gebieden hebben aangewezen als Natura 2000-gebieden. Toen hadden bestuurders, ambtenaren en politici moeten opletten. Op dat moment hadden zij zich moeten realiseren wat de consequenties waren. Hoe is het in godsnaam mogelijk dat zij dat toen niet hebben gedaan?

Daarnaast blijkt dat we in Nederland beleid maken op grond van schattingen, niet-gemeten deposities en rekenmodellen met een foutenmarge van 100%. Bovendien leggen wij normen op die veel strenger zijn dan in andere landen: 0,05 mol per hectare per jaar ten opzichte van 7 mol per hectare per jaar in Duitsland. Kan de minister uitleggen waarom we dit anders doen?

In 2015 werd de PAS als doekje voor het bloeden geïntroduceerd en in mei 2019 werd dat door de Raad van State naar de prullenbak verwezen. Het lijkt erop dat niemand hierop voorbereid was en dat we daarom pas nu, een halfjaar later, de mogelijke oplossingen bespreken om uit het juridische, bestuurlijke en economische probleem te komen. Want technisch gezien is er geen acuut probleem met stikstofoxide. De uitstoot van stikstofoxide daalt namelijk al jaren in Nederland.

Ik heb de volgende vragen aan de minister. Waarom bent u niet eerder gaan onderzoeken of het aantal Natura 2000-gebieden kon worden verminderd, of ten minste kon worden gerationaliseerd? En waarom bent u niet op het moment dat de procedure werd aangespannen bij de Raad van State onmiddellijk gaan werken aan scenario's met oplossingen? Waarom dus nu pas?

Voorzitter. Het pfas-probleem is nog kafkaësk. Op 1 oktober 2019 besluit de overheid dat de aanwezigheid van de kleinst meetbare hoeveelheid pfas, namelijk 0,1 microgram per kilogram aarde, ertoe leidt dat de bouw compleet tot stilstand komt. Waarom heeft niemand voordat we die maatregel invoerden de impact van deze nieuwe norm onderzocht? En hoe kan het dat wij nu, onder stoom en kokend water, moeten debatteren over noodoplossingen? Tot zover.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan geef ik nu het woord aan de heer Kuzu namens DENK.

De heer Kuzu (DENK):

Voorzitter. "Dit is de grootste crisis die ik ooit heb meegemaakt." Niet één miljoen mensen die in armoede leven, niet het aantal daklozen in Nederland dat sinds 2009, sinds het premierschap van deze minister-president, is verdubbeld; niet dat zoveel Nederlanders de zorg niet meer kunnen betalen. Dat is allemaal geen crisis. Nee, stikstof, dát is pas een échte crisis.

Dat is inderdaad een crisis, wat mij betreft niet de grootste, maar het is een crisis, omdat dit een puinhoop is die is veroorzaakt door onder andere zijn eigen partij. Al meer dan 50 jaar is er voor het probleem gewaarschuwd, maar het CDA, de VVD, D66 en de PvdA hebben niets, maar dan ook helemaal niets, gedaan in de afgelopen jaren om dit probleem op te lossen. En als klap op de vuurpijl presenteerden die partijen de Programmatische Aanpak Stikstof om hun schuld af te kopen. Een aanpak waarin eigenlijk op de pof werd geleefd. Het was doorgaan met groeien, omdat er milieumaatregelen werden beloofd in de toekomst, maar die maatregelen kwamen natuurlijk nooit van de grond.

Voorzitter. Het is dan ook geheel terecht dat op 29 mei van dit jaar de Raad van State door dit wanbeleid prikte. De Programmatische Aanpak Stikstof moest van tafel en daarmee hebben de gevestigde politieke partijen met hun wegwijkpolitiek Nederland in de ellende gestort. 70.000 banen staan op de tocht. De woningproductie zal dalen van 75.000 naar 44.000. Er is een omzetverlies in de bouw van 14 miljard euro. Deze puinhopen zijn veroorzaakt door de gevestigde politieke orde.

Voorzitter. Gisteren kwam de minister-president, als belichaming van die gevestigde politieke orde die deze beerput heeft veroorzaakt, met een oplossing. Een oplossing die een mep is in het gezicht van de Nederlandse automobilist. De maximum snelheid op de snelwegen gaat van 130 km/u naar 100 km/u. Doorrijden is verleden tijd in Nederland. Dit is de zoveelste belofte die door Rutte is verbroken. De automobilist moet van deze VVD-premier opdraaien voor de problemen die zijn partij heeft veroorzaakt. Autorijdend Nederland moet de rotzooi van de VVD opruimen.

Wat gaat deze draconische snelheidsverlaging doen met ondernemers die voor hun werk moeten rijden? Die kunnen door die snelheidsverlaging ook gewoon minder werk doen per dag. De VVD pakt dus zowel de automobilist als de ondernemer. Het is dus gewoon schaamteloos automobilisten pesten door de VVD, terwijl de benzine al heel duur is, de autoverzekering bakken met geld kost en in bijna alle gemeenten waar de VVD ook in het college zit parkeergelden de pan uit rijzen. Na de boeren, de bouwvers en de leraren zou het Malieveld eigenlijk bezet moeten worden door automobilisten. Die worden keihard in de steek gelaten.

Voorzitter. Dit terwijl de vervoerssector verantwoordelijk is voor 6% van de uitstoot van stikstof. Het verminderen van de maximumsnelheid naar 100 km/u reduceert de stikstofuitstoot met slechts 0,07%. Het is een druppel op een gloeiende plaat die de mensen in het land onevenredig hard pakt.

En die verlaging van de maximumsnelheid doet ook nog eens onvoldoende om de woningbouw in het dichtst bevolkte gebied van Nederland vlot te trekken, namelijk de Randstad. Er is nog steeds te weinig ruimte om voldoende woningen te bouwen in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, zo blijkt vandaag uit de berekeningen van het RIVM. DENK is dan ook faliekant tegen die verlaging van de maximumsnelheid naar 100 km/u.

Voorzitter. Dan is natuurlijk de vraag: wat moeten we wel doen? We moeten fors inzetten op het inkrimpen van de veestapel, meer investeren in de verduurzaming van de landbouw en landbouwactiviteiten verplaatsen naar minder kwetsbare gebieden, want stikstof die wordt uitgestoten door dieren is schadelijker dan die door auto's of industrie. De landbouw neemt 46% van de stikstofuitstoot voor zijn rekening en Nederlandse boeren produceren vooral voor het buitenland. Een overgroot gedeelte van melk en vlees wordt geëxporteerd. DENK roept daarom het kabinet en de coalitie, de VVD, het CDA, D66 en de ChristenUnie, op om meer in te zetten op het maken van keuzes die de landbouw ondersteunen om een bijdrage te leveren.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan geef ik tot slot het woord aan de heer Baudet namens Forum voor Democratie.

De heer Baudet (FvD):

Mevrouw de voorzitter, ambtsgenoten. We zijn het er allemaal over eens dat natuur belangrijk is en dat we die, waar nodig, moeten beschermen. Maar gelukkig gaat het ontzettend goed met de natuur in Nederland. Op weinig plekken in de wereld is de natuur er zo goed aan toe als in ons land. De Nederlandse natuur floreert. We hebben de mooiste bossen, de beste stranden, de lekkerste haring, de lekkerste kibbeling op die stranden. We hebben de meest gelukkige veestapel. De lucht is schoner dan ooit tevoren. Er is een afname van fijnstof in de lucht; dat zien we hier. Er is een enorme afname van zwavel in de lucht; dat zien we hier. De lucht is schoner dan ooit tevoren. Ik kan zo nog wel even doorgaan met grafieken, met tabellen. We mogen echt blij zijn, trots zijn dat we in dit land leven, waar het milieu en de natuur in uitstekende conditie verkeren.

De crisis waar we nu in zitten, de stikstofcrisis, is dan ook op geen enkele manier een natuur- of een milieucrisis. Er is geen omgevingsprobleem. Er is geen luchtverontreinigingsprobleem. Er is geen probleem met afstervende bomen of andere zaken die iets te maken hebben met natuur of milieu. De enige crisis waar we in zitten is een boekhoudkundige crisis, een juridische crisis die veroorzaakt is door een uitspraak van de Raad van State in mei van dit jaar. De Raad van State heeft iets gezegd over de manier waarop ons vergunningenstelsel werkt. De kwestie gaat, nogmaals, niet over het overschrijden van milieunormen of natuurvervuiling of smog of bomensterfte of zure regen. Het gaat simpelweg over regels, hoe we vergunningen verlenen.

Doordat het kabinet helaas volkomen passief heeft afgewacht, hebben ze dit laten uitmonden in een economische ramp waar we nu in zitten. De bouwsector ligt plat. Duizenden banen staan op het spel. Tientallen, honderden miljoenen aan economische activiteit zijn bedrijven reeds misgelopen. Boeren zitten in de knel. De maximumsnelheid gaat nu in heel Nederland omlaag. Totale waanzin en dat allemaal voor, ik herhaal, een boekhoudkundig probleem.

Het enige wat hoeft te gebeuren, is onze regels gelijkstellen met Duitsland, ons vergunningverleningsstelsel moderniseren. 100 kilometer hier verderop is de norm voor uitstoot van stikstof 140 keer minder streng. Daar kunnen dus bouwprojecten ongehinderd van start gaan. Daar kun je ongehinderd snel rijden op de snelwegen, zoals wij allen weten. Daar kunnen boeren boeren. Dat kunnen wij ook in Nederland gewoon invoeren. Wij hebben daar al eerder een motie over ingediend en vandaag zullen we die opnieuw indienen.

Neem nou alleen het verlagen van de maximumsnelheid, zoals dit kabinet doet. De irrationaliteit van die maatregel, de irrationaliteit van dit beleid wordt zichtbaar zodra we bekijken hoeveel vermindering van de uitstoot dit oplevert: 0,023%. Dat is de totale vermindering van de uitstoot. Daaraan zie je dat het puur een boekhoudkundig spelletje is. Ze hebben zitten rekenen met een model en hebben

gedacht "oké, dan komen we binnen die norm" in plaats van dat ze die norm gewoon verhogen. Er is geen enkele reden om dat niet te doen behalve deze heel duidelijke reden dat D66 en de geheime gedoogpartner van dit kabinet, GroenLinks, hebben gedacht: never waste a good crisis.

Op het moment dat er iets aan de hand is met het stikstof en niemand begrijpt precies wat het is, en VVD en CDA zijn niet in staat daadkrachtig te handelen, dan gaan deze partijen de hele rits met milieumaatregelen opentrekken, en ze komen met allemaal maatregelen waarvan ze al jaren het moment afwachten wanneer ze die konden doordrukken. Halvering van de veestapel, heeft D66 gezegd. Het CDA wist niet wat ze erop terug moesten zeggen. De maximumsnelheid is nu doorgevoerd. Minder gaan bouwen, minder vlees eten, alle mogelijke manieren van ons leven aan banden leggen, dat is waar deze partijen nu eindelijk hun kans toe zien. CDA en VVD laten zich piepelen. De eigenlijke regering in dit kabinet wordt gevormd door het linkerdeel van de zaal, dat ontzettend blij is met deze quasi-crisis, met dit totale onvermogen van de regering om daadkrachtig op te treden en in angst voor nieuwe verkiezingen, in angst om toe te geven dat ze het niet meer eens zijn, gaan ze overstag. Ik denk dat wij allen vandaag welgemeende felicitaties aan Jesse Klaver mogen maken: gefeliciteerd, u bent niet de minister-president, maar de minister-president voert wel precies uit wat uw partij al jaren wil. Van harte!

De voorzitter:

Dank u wel. Dan zijn we hiermee aan het einde gekomen van de eerste termijn van de zijde van de Kamer.

De beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter:

Ik schors de vergadering tot halftwee. Dan gaan we eerst stemmen over het Belastingplan, daarna hebben we de regeling van werkzaamheden en daarna krijgen de bewindspersonen de gelegenheid de gestelde vragen te beantwoorden.

De vergadering wordt van 13.00 uur tot 13.33 uur geschorst.